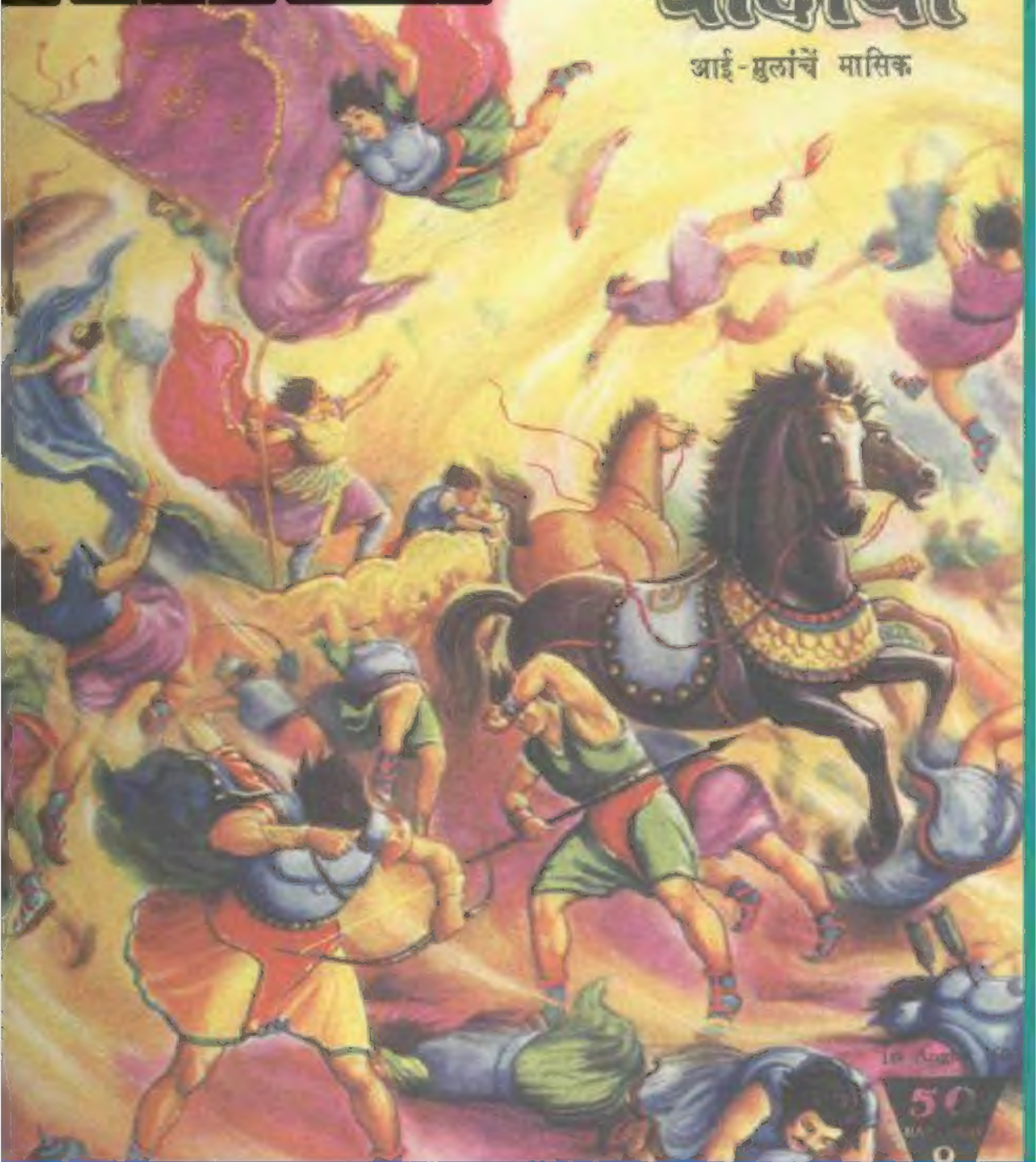

चांदोबा

आई-मुलांचे मासिक

1st April 1980
50
MA
8

महाभारत

दोन्ही सैन्ये लढत होती. आजच एकठावा विवस. जनवीर युद्ध चालले होते. आज अभिमन्यूचा पराक्रम पाहण्यासारखा होता. इकडे भीम आणि शल्याचे युद्ध जुंपले. पण त्यांत शल्य हारला आणि पदून गेला. त्रैलोक्य बाण्यी पांडवांची युद्ध कल्पांत गुंतला होता.

युधिष्ठिर त्यावेळी पांचाल सेनेमध्ये होता. सिंहसेन आणि व्याघ्रदत्त त्याच्या जवळच होते. त्या दोघांना नाखून टाहून दोघाचार्य युधिष्ठिराजवळ आला. त्यावेळेवर सर्व सैन्यांत हाहाकार उडाला. त्यांना वाटले, आता युधिष्ठिर जिवंत पकडला जाणार. ही बातमी कळताच अर्जुन धांवतच तेथे आला आणि कौरव सेनेवर बाणवृष्टि करून त्यांना 'दे माव धरणी टाय' करून सोडले. अशा तऱ्हेने आजचे युद्ध संपले.

द्रोणाच्या फार वाईट वाटले. तो शिबिरांत गेल्यावर दुर्बोधनाला म्हणाला—“आज मी युधिष्ठिराला पकडून तुझ्या स्वाधीन करण्याच्या विचारांत होतो. पण तेवढ्यांत तेथे अर्जुन आला. त्याला जर कोणी दुसरीकडे पुढांत गुंतविले तर एवढे पदचैत माझे काम होऊन जाईल. पण अर्जुन जवळ असला तर मात्र काही असणार नाही. त्याला आपण जर का पकडू शकलो तर युद्धाची ही फडफड थांबेल.”

हे ऐकून क्रियातऱ्या राजा लुहरी म्हणाला—“महाराज, आमचा फार पूर्वीपासून अर्जुनावर राग आहे. कधीहि त्याच्या वाटेस येला नसता तो येतोयेतो बिना कारण आमचा अपमान करीत असतो. तेव्हा त्याचा सूड उगावण्याला ही फार चांगली संधि मिळाली आहे. उद्या आम्ही त्याच्याशी युद्ध करू.

त्याला युद्धाचे युधिष्ठिरापासून दूर घेऊन जाऊ. तेथेच त्याला कळेल की कोण जिवंत राहिलो.”

सुद्धासने म्हटल्याप्रमाणे अर्जुनाची युद्ध करण्यासाठी सेना तयार झाली. त्यांत शायरथ, सत्यकर्मा, सत्येष्ट, सत्यवत, सत्यकर्मा कौरव सर्व याक दहा हजार रथ घेऊन आले. मालव व तुंडिकेर वीस हजार रथ घेऊन आले. त्या शिवाय कुशुमासने व त्याच्या मावाचे मिळून दहा हजार रथ होतेच. हे सारे सैन्य युद्धक्षेत्रात येऊन पोहोचले. तेथे त्या सर्वांनी अग्नीला साक्ष देवून प्रतिज्ञा केली. म्हणाले—“जोपर्यंत ह्या शिरिरांत प्राण आहे तोपर्यंत आम्ही अर्जुनाला रणक्षेत्रांत जाऊ देणार नाही. आम्ही युद्धभूमी सोडून जाणार नाही. जर सयना कुडांतून पडून गेलो तर आम्हांला नरक यातना योगाच्या जगतीक.” अशा तऱ्हेची प्रतिज्ञा करणाराच 'संसप्तक' म्हणतात. म्हणून ह्या सर्वांनाच 'संसप्तक' असे नाव पडले.

सर्व संसप्तकांनी अर्जुनाला युद्धाला आवाहन केले. अर्जुनाची वास्तविक स्वाच्याशी युद्ध करण्याची इच्छा नव्हती. परंतु युद्धाचे आवाहन नाकारणे त्याला अपमानाचे वाटले. म्हणून तो जाण्यास तयार झाला.

“मला पकटण्याची द्रोणायाचीची प्रतिज्ञा माहीत आहे ना.” त्याच वेळी येऊन युधिष्ठिराने विचारले.

“होय. पण दादा मी येईपर्यंत स्वयंजित, तुझ्या पाठीशी राहील आणि समज ते मारला गेला तर तू रणगिण सोडून पडून जा. मला वाटते, तो प्रसंग वास्तविक येण्याचे कारण दिसत नाही. तोपर्यंत मी येईनच.” अर्जुन म्हणाला व कटकटून येतून त्याचा निरोप घेतला. त्याला नमस्कार करून तो सैन्यकांनी मांगितलेल्या युद्धभूमीकडे वळला. ती आगा युद्धभूमीच्या दक्षिणेकडे होती. चंद्राकार व्यूह

अर्जुनाजवळ जाण्याची कोणाचीहि हिम्मत होईना, तो मत्त इचीकमाणे संसत्कांच नाश करीत होता.

इकडे मुख्य युद्धभूमीवर कौरव पांडवांचे युद्ध चाललेच होते. आज महायुद्धाचा बारावा दिवस होता. अर्जुन शंकराकांकडे गुंतला वसस्थाने द्रोण युधिष्ठिराच्या जवळ येण्याचा प्रयत्न करीत होता. जाण आज त्याला एकदून दुर्भोचनाच्या स्वाधीन करू असा द्रोणात्म विश्वास वाटत होता. म्हणून तो सारी शक्ति एकत्रित करत होता.

द्रोणाच्या बाणांना तत्पक्षिताने मोठ्या डोंपाने तोंड दिले. पण त्याचा काही उपयोग झाला नाही. शेवटी त्याला व त्याच्या सहायकांचा वीरगति मिळाली. ते पुस्तभूमीवर पडताच अर्जुनाने संचितव्याप्तमाणे युधिष्ठिराने आपला रथ द्रोणापासून खूप दूर नेला. तो दूर निवून गेल्यानंतर पांडव सैन्यातील वीर द्रोणाचायांशी युद्ध करू लागले. त्यांत पांचाळ नांवाचा एक राजकुमार मारला गेला. तरी सीमाने त्याच्या सैन्याला भीर दिला. शीम सुडां त्यांच्या धरोवरच तेथे होता. त्याने मगदलाकडे दृष्टि फिरविली व त्याचा

संहार करू लागला. हे पाहताच मगदत मलाच घ्यायला हवा." अर्जुनाच्या आज्ञे-आपला शत्रु हरावो घेऊन पांडवांच्या सैन्यात प्रसन्न आणि सर्व सैन्याला उधळून देऊ लागला. पांडव सैन्यातील मोठमोठे वीर सुडां पावकृत पळू लागले. मीनचाहि त्याच्या समोर पाडाव लागला नाही. अर्थातच पांडव सैन्याची भीडहाट होऊ लागली.

अर्जुनाला ही बातमी कळली. ल्वाबरोबर तो कृष्णास म्हणाला—"मगदत आपले सैन्य उधळून देत आहे. चळ सडकर रथ येऊन पोहोचला आणि तो मगदवाशी पंजर त्या नाजूला. मगदताचा घणाचार युद्ध करू लागला. अर्जुनाच्या सोलाने

रचून अर्जुनाला तोंड देण्यासाठी मज्ज होती. अर्जुन आपले गोडीव धनुष्य घेऊन एकट्याच त्या बाजूला पोहोचला.

संसत्कांच्या सैन्यातील सुधर्मा नांवाच्या सेनापतीला बाण लापतांन त्याचे सैन्य सैरा-वैरा पळू लागले. हे पाहताच सुधर्मा ओरडला—"सेनापती पडला म्हणून काय झाले ! पळू नका, चला फिरा मार्गे. आपली प्रतिज्ञा काढवा. घचन न पाळता पळून गेल्यांत तर दुर्भोचनाला कोणते तोंड दाखवणार ?" सुधर्माने वरडावरावावर सर्व सैन्य पुन्हा युद्ध करू लागले. परंतु

Fullscreen

127

16 / 88

पुष्पाळा झाली आणि कृष्णाच्या गळ्यांत वैनवलिमालेभरणे होणे लागली.

आपले रक्षण कृष्णाने केले. झाचा अर्जुनाला फार राग आला. तो म्हणाला— “मी संकटांत असतां तूं माझे रक्षण केलेस तर ठीक होईल, पण माझ्या हातांत गांडीय असतां तूं माझे रक्षण करणे बरे नाही, मला त्यांत अपमान वाटतो.”

“ते सर्व खरे, पण अर्जुना ! मी जे केले त्याका कांही अर्थ आहे. भूदेवीने आपल्या-मुलाच्या रक्षणाकरितां हे काळ मिळविले व काढक्या मुलाला म्हणजे नरकासुराला ते दिले, ते अल मिळाल्याबरोबर तो राक्षस मातला आणि सिंहा कोकाना त्रास देऊ लागला. शेजरी त्याला मारण्याची माझावर पाहली आली. त्यानंतर त्याचे हे अल त्याचा मुलगा भवदत्त याला मिळाले. हा अखा-मुलेंच स्वला कोणी जिंकू शकत नव्हते. आतां त्याची शक्ति पार गेली. आतां तूं त्याला सहज जिंकू शकशील. कृष्णाचा ह्मारा होतांच अर्जुनाने प्रथम एक राण भगवताच्या हत्तीच्या गंडस्थळावर मारला. त्या सरशी तो खाली पडला. त्यानंतर दुसरा बाण सोडून त्याने भगवताला नीरवतीस पोहोचविले.

चांदोचा

त्या दिवशी अर्जुनाने अनेक वीरांना मृत्ति दिली. त्यांत सलुनीचे माऊ वृषक व व भवळ आणि कर्णाच्या मावांना तर त्याने कर्ण व दुर्योधनाच्या समोरच मारले.

आजचा दिवस पांडवांना चांगला अनुकूल होला. अर्जुनाने आज कौरव सैन्याला वस्त करून सोडले होते. द्रोणाची प्रतिज्ञा आजहि पूर्ण झाली नाही. युधिष्ठिर त्याच्या हातीं सांपडला नाही.

त्या दिवसाचे शुद्ध संपत्ते. कवीश्वरी राज देखील संपली. दुसरा दिवस उजाडतांच दुर्योधन द्रोणाचार्याकडे गेला. म्हणाला— “तुमचे सुद्धां आम्हां शत्रूच आहोत. म्हणूनच तुम्ही युधिष्ठिराच्या अगदीं जवळ जाऊन सुद्धां त्याला पकडले नाहीत. बघन पूर्ण होण्याच्या वेलांत आल्याबरोबर आपला विचार बदललास ही काय मोटेपणाची क्षणें म्हणायची ! मग सगळ्याभमाणे आम्हांला ही भाशा कशाला दाखवितां ?”

दुर्योधनाचे हे बोलणे ऐकून द्रोणाचार्याला काज वाटली आणि दुःखहि झाले. तो म्हणाला— “दुर्योधना ! राजा झालास म्हणून काय झाले. मी इतके सारे नळ एकवटून सर्व तऱ्हेने प्रयत्न करीत असतां तुला असे

बोलावे शोभते कां ! तुला माहीत आहे ना त्या लढाईत पांडवांच्या बाजूने कोण लढत होते ते ! अरे, ज्या सैन्यांत अर्जुन आहे त्या सैन्याला कोण जिंकू शकेल ! आज मी एक व्यूह रचून ठेवतो. तो मंग करणे देवांना सुद्धां असाध्य असून आहे. त्या व्यूहांस पांडवांच्या पैकीं कोणी न कोणी तरी निश्चिंत सांपडेळ. पण आज सुद्धां अर्जुनाला एका बाजूला नेले पाहिजे.”

संसप्तक आज सुद्धां अर्जुनाला मुक्ता बाजूला वेळविले. द्रोणाने कौरव सेनेला शक्यतेत रचून ठेविले. हा व्यूह

कांदोचा

तोडणारे वीर फक्त चारच होते. ते म्हणजे कृष्ण, प्रद्युम्न, अर्जुन आणि बाल अभिमन्यु.

छांच्यापैकी फक्त अभिमन्युच त्या दिवशी युद्धरंगीवर होता. म्हणून युधिष्ठिराने त्याला बोलावून म्हटले "बाळ! आज द्रोणाचार्यांची चकव्यूह रचला आहे. त्याचा भेद कारणारे तुझे मामा आणि वडील तर संसर्गकाशी युद्धात गुंतले आहेत. म्हणून हे काम तुझ्यावरच येऊन पडले आहे. तू आज आपला आमाजीचा वीर. तू पुढे हो, तुझ्या पाठीमाठ आपले वीर सैन्य घेऊन जात सुसतील आणि वृह संग करतील."

अभिमन्युने आपल्या कुलत्यांची आज्ञा शिरसांधे मान्य केली. चिकित्त शिरस्थान घालून युद्धास तयार झाला. आपल्या रथात बसून क्षमित्र सारथ्याला म्हणाला—"माझा रथ चकव्यूहाच्या द्वारा जवळ घेऊन चला, म्हणाला.

तेथे द्रोणाचार्य आहेत. त्यांच्याशी युद्ध करून त्यांना जिंकून मी व्यूहात प्रवेश करणार आहे."

सारथ्याला हे आवडले नाही. कारण तो वृह काही साधसुधा नव्हता. तो तोंड-प्याने काय एवढ्याच्या मुळानर तोंडविणें त्याला बरे वाटले नाही. म्हणून तो नम्रपणें व खालच्या आवाजात म्हणाला—"मालक, आपण वीर आहात. पण आजपर्यंत फार काळात वाढला आहात."

"शरे, म्हणून स्वयं झाले. माझे मामा कृष्ण आहेत. माझे वडील अर्जुन आहेत. मला कसली भीति. देवांच्या सैन्यासह इंद्र बरी लढायला आला तरी मी भिन्नार नाही. चला माझा रथ घेऊन व्यूहाच्या दारात. द्रोण त्याने रक्षण करीत आहेत. मी त्यांच्याशी लढणार आहे." अभिमन्यु हेसुन रथ चकव्यूहाच्या द्वारा जवळ घेऊन चला, म्हणाला.

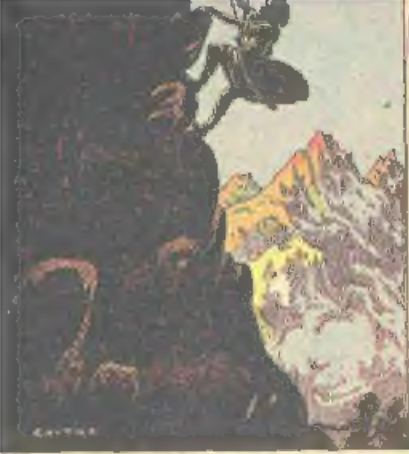
[१६]

(काशाचा किल्लागद्दत व त्यासाठी स्वयंपुरच्या विचरित्तने घेतल्याला नदत दिली. तो राजाचे चार करवार आणि काही सैनिकांका फेला शक्तिन दिलेच्या बाबुने जाऊ लागला, वदेत त्यांना एक नष्टग्रय सडिलें गयर लागले, तेथे एक शिकलेलावकन समजले की त्या गोवाले मेल खरीरपा अजे पुढे—)

करवीरूर पार करून थोडे अंतर जाऊन पाठीशी बांधून घेऊ व खेचरांना येवेच गेल्यावर त्यांना वाटेत मोटमोटे डेच मैदानात सोडून जाऊ. पर्यंत लागले. आता त्यांना पंचाईत पडली. शिवविहाच्या नोकरांना ही कल्पना की हे पर्वत ओलांडून कसे जायचे? कारण ते सर्वे हांवर खडकाळ असल्यामुळे खेचरांना पलीकडे काय आहे. समजा तेथे अजसामधी मुळा व्यांच्यावर नदणें फार फडीण होते. मिळावी भाही तर? एतदी सर्व सामची खांचासदथातुसव बाट पुढे गेलेली होती. येथे सोडून जाणार आणि आपण तेथे बंदवमां सोंगितले की आपल्या बरोबर उपाशी मरणार. हे काही नरे नाही. तवदी सामची नेणें शक्य होईल तेवदी आम्हांला नाही पसंत."

"बांदीका"

पाहून जेवढे बरोबर चोटी येईल तेवढे वेतले व चंद्रवर्मा बरोबर वाट चालू लागले. पाहाटे पाहाटे त्यांनी चढण्यास आरंभ केला. रस्ता फार काटिब वसत्याने हांगर चढतांना ते परस्परांची मदत घेत होते. चंद्रवर्मा व देव सचात पुढे होत. जन होक्यावर येईपर्यंत ते चढत राहिले. तेथे वाटेत त्यांना एके ठिकाणी थोडी विझांनी करण्यासारंगी जागा मिळाली. म्हणून त्यांनी तेथेच सुकाम केला. स्वयंशाफ केला. जेवले, थोडी विश्रांति घेतली आणि पुन्हा शरीर बाळू लागले.

“माणसांनाच चढणे येथे कठिण काम आहे, तेथे खेचरे कडी येऊ शकतील. येथे वर चढण्यासाठी पाऊलवाट छुदा नाही. आपल्यालाच दोस्तदाच्या मवतीने जावे लागणार आहे. मग काय खेचरांना दोरी बांधून वर ओढणार? म्हणून मला वाटते, आपल्याला थोडे सामान आणि ही खेचरे येथेच सोडून जावे लागणार आहे.” चंद्रवर्मा म्हणाला.

काहीना चंद्रवर्माचे म्हणजे मान्य झाले. त्यांनी खेचरांवरून सामान उतरविले व त्यांतील त्यांना पाहिजे असलेले सामान

दरह उभर रस्तातून वाट काढत ले पुढे चालले होते. सुवांताच्या सुमारस ते हांगराच्या शिखरावर येवन पोहोचले. संघाकाळच्या संघिप्रकाशात त्यांना तेथील दृश्य फार समीप व आश्चर्यकारक वाटले. ते सर्व अगदी शकलेले असल्याने विसाव्यासाठी तेथेच बसले. तेथून त्यांनी चारी बाजूंचा दृष्टि पळवली. त्यांना आश्चर्य वाटले. हांगराच्या पलीकडे पावथ्याशी त्यांना एक सुंदर गांव दिसले. त्यात मोठमोठी घरे होती, मोठमोठ्या बागा होत्या, त्यांतील त्यांना पाहिजे असलेले सामान

कागा धुळां गुळळ होत्या. हांगरापासून ते त्या गांवापर्यंत सर्वकडे हिरवळ पसरली होती. ते गांव पाहून सर्वांना हावसे वाटले.

त्या गावाचे नांव काय असेल? ते कोणाचे असेल? तेथील रावा कोण असेल याची चंद्रवर्मांना काहीच कल्पना नव्हती. एवढ्यात शिवासाचा माणूस एक आश्चर्याने म्हणाला—“अरे! हे शिवपूर दिसत आहे. होय, शिवपूरच.”

“तुला रे काय माहीत हे शिवपूर म्हणून! काही आला होतास काय येथे!” चंद्रवर्माने विचारले.

“काही दिवसांपूर्वी मी येथे एक महीना-मर होतो. हे रुद्रपुर राज्याच्या पश्चिम सीमेवरील नगर आहे. येथे जो राज-प्रतिनिधि आहे त्याला मी बांगला ओळखतो. त्या नगराच्या पलीकडे रस्ताड बाळबंद आहे.” तो म्हणाला.

“म्हणजे तुला शिवपूरची वाट माहीत आहे तर! मग तू काही काही नोकळ नाहीस?” चंद्रवर्माने विचारले.

हा प्रश्न ऐकून तो बरा काकाबावरा झाला. पण आपल्याला सांगून तो म्हणाला—

“रुद्रपुर राजधानीहून शिवपुरला येणारा दुसरा एक रस्ता आहे. मी त्याने गेलो होतो. पण तो रस्ता मला आता बांगला माटवत नाही.”

आपण त्याचे बोलणे चालले असता त्या गांवातून विंगुल बाजल्याचा आवाज ऐकू आला. त्याबरोबर त्याचा प्रतिस्वा म्हणून सर्व वुरुजांवर जोरजोर्गेने नगारे बाजू लागले आणि काही सशस्त्र सैनिक निरीक्षणासाठी वुरुजावर आलेले दिसले.

आपल्याला वृष्टू समजून ते सावध असल्याची सूचना देत आहेत ही गोष्ट चंद्रवर्माने

ओळखली, त्यांच्याकडून बाणवर्षा होण्या-
पूर्वीच आपण त्यांचे मित्र असल्याची सूचना
देणे बरे; नाहीतर नागाहून फार मोटाळा
टोईल. म्हणून त्याने एक शुभ वाढरें कापड
पेटलें व आपल्या तळवारीच्या टोकाळा
लावून वर हात करून फडकावले.

बुरुजावरील सैनिक पाहून क्षणभर निश्चल
उभे राहिले. तेवढ्यांत चंद्रवर्माने पाहिलें की
एक हयपुष्ट मनुष्य कांहीं सैनिकांना घेऊन
ते वसले होते त्या बाजूकडे घावत
आला. त्याने तेवढ्यांत एक बाण धनुष्यावर
चढवून शौडला. तो चंद्रवर्माच्या पायापाशी

चार बाबलांच्या अंतरावर येऊन पडला.
त्या बाबलांच्या टोकाशी एक कापड
बांधलेला होता.

चंद्रवर्माने तो कापड उलमडला आणि
वाचून पाहिला. आपण कोण? नांव काय?
येथे येण्याचे कारण काय? वगैरे गोष्टी
शिवपुराच्या किल्लेदाराला पाहिले आहेत.
जर त्या आपण कळविल्या नाहीत तर शत्रू
समजून आपल्यावर हल्ला काढ्यात येईल.
असे त्यांत लिहिले होते.

चंद्रवर्माने रुद्रपुरच्या राजाने दिलेले
आज्ञापन त्या बाणाला वाचून तो बाण उलट

पाठवून दिला. थोड्याच वेळांत किल्ल्याच्या
बुरुजावर गडबड सुरू झाल्यासारखे दिसले
आणि त्यांच्या स्वागतासाठी जयजयकार होऊ
लागल्यासारखे भासले.

सह नगराकडे जाण्यासाठी दोघरापासून
किल्ल्यापर्यंत पायऱ्या वेळेच्या होत्या. त्या
वाटेने चंद्रवर्मा आणि त्याचे साथीदार
किल्ल्याच्या खंदकापर्यंत गेले. तोपर्यंत कांहीं
सैनिक तेथपर्यंत येऊन पोहोचले होते. त्यांना

पाहून त्यांका आश्चर्य व फार आनंद झाला.
कारण त्यांचा म्होक्या चंद्रवर्माचा जुना मित्र
सुबाहु होता. सुबाहुला पाहून व ओळखून

चंद्रवर्मा तर मक्कच झाला. अगदी अनपेक्षित
पणे व अगदी अनपेक्षित अशा जागी एक
जुना मित्र येतल्याने जो आनंद होता तोच
चंद्रवर्माला झाला. परंतु काळवेळ ओळखून
वागण्याचे स्थाने ठरविले. ओळख दाख-
विण्यास दोघांचा जीव धोक्यांत पडण्याचा
संभव होता. म्हणून क्षणाघात आपण तुला
ओळखले आहे, अशी डोक्याने खूप करून
चंद्रवर्मा गप्प राहिला.

सुबाहुने देखील आपल्या मालवताळा-
कारण त्यांचा म्होक्या चंद्रवर्माचा जुना मित्र
सुबाहु होता. सुबाहुला पाहून व ओळखून

ओळख कोणाला कळता उशयोगी नाही. हा इशारा चंद्रवर्माने ओळखला. तो ओळखी भाषसामसावेच पुढे गेला आणि त्याला मोठ्या आदराने नमस्कार केला.

“आपण शिंदपुराचे सेनापति आहात काय ? मला येथील राजप्रतिनिधि वीर-मल्लाची भेट घ्यावयाची आहे आणि कोही विशेष सुधार करूनही करावयाची आहेत.” चंद्रवर्मा म्हणाला.

“ठीक आहे. पण प्रथम आपल्या आणि आपल्या मित्रांच्या खाण्यापिण्याची व्यवस्था होऊ दे. आपण थोडी विजाति द्या. मग

त्याची भेट करवता.” असं सांगून सुवाहन आपल्या सैनिकांच्या बरोबर चंद्रवर्माच्या लोकांना पाठवून दिले.

ते सर्वजण किल्ल्यांत येव्यावर सुवाहनने भक्तिपूर्वक चंद्रवर्माला नमस्कार केला. त्याच्या हातात आनंदास उभे राहिले. तो म्हणाला— “महाराज, माझे देव मोठे म्हणूनच मला कुळां आपले दर्शन घडले. आज सरोवर सुविन आहे. चला घरी. तेथे सावकाशीने गप्पागोष्टी करू.”

सुवाहच्या घरां गेल्यावर सुवाहनने आपली सर्व हकीगत चंद्रवर्माच्या सांगितली. तो म्हणाला— “त्या दिवशी आपण खरूनच हुकूमशासाठी नदीत उडी घेतली. आठवते ना ? पण थोड्या वेळाने मी शास्त्रावर डोकें काढून पाहिले तर आपण मला दिसता नव्हतं आणि मी पण नदीच्या नकाशात वाहात वाहात एका खाडीत गेलो. जेथे वर आलो त्या ठिकाणी मी एकटाच असल्याने माझे बरेच हाल झाले. एके दिवशी भयानक एका हांगरावर मला घोरमल्ल भेटला. तो बरेच दिवस सर्पकैतुरी लढला पण त्याचा निभाव न लागल्याने आपल्या सैनिकांसह तो जंगलात पळत गेला. वरही दिवसांनी

आम्ही सर्वजणच खंदपुराच्या विश्वसिंहाकडे नोकरीपाटी म्हणून गेलो. विश्वसिंहानेच आपली काये पाठविले. सर्पकैतुराच काये वने म्हणून जेव्हा आपली नोकरीला गेलो तेव्हा वीरमल्लने आपले नांव वीरमल्ल केले.” त्या नंतर चंद्रवर्माने आपली सर्व हकीगत सांगितली आणि म्हणाला— “मी कांद्याच्या किल्ल्याकडे जाण्यासाठी निघालो आहे.”

कांद्याच्या किल्ल्याचे नांव ऐकताच सुवाहने डोकें ठपकले. तो म्हणाला— “तुलां आपले सुविन बघले आहे. मावेली वीरमल्ल किल्ल्यात नाही. तो गुप्तपणे काही सैनिकांना घेऊन कांद्याच्या किल्ल्याकडेच गेला आहे. कारण सर्पकैतुर काही सेना बरोबर घेऊन तिकडेच गेला आहे. म्हणून त्याच्या सैन्याच्या झत्तीचा पत्ता कावण्यासाठी तो गेला आहे. जवळ आल्यास तो सर्पकैतुराचे पारिपत्य कळूनच पळत येणार आहे. त्याला जाऊन दोनच दिवस झाले आहेत. तरी पण आम्ही ही बातमी जगशी गुप्त ठेविली आहे.”

सर्पकैतुराचे नांव ऐकल्यावर चंद्रवर्मा आश्चर्याने ते पाहून सुवाह म्हणाला—

“सर्पकैतुर फक्त वीरपुराचा राजा नाही, त्याने सर्व माहिष्मती राज्य काबीज केले आहे. यक्षोवर्धन महाराज परलोकी गेले. त्यांचा वडील मुलगा सपोवर्धन वैरागी होऊन जंगलातून हिळत आहे. नंतर सर्पकैतुराचे हाकट्या मुलगा गुणवर्धन बाला आपल्या विश्वासूत घेतले आणि त्याची मदत करण्याचे आश्वासन दिले. त्याच्या कडून आपले काम साधून घेतले. दोघांनी त्याला मारून टाकले आणि स्वतः गादीवर बसला.”

“असं, तर मग तो इतका मोठा धनवान आशय. ते पाहून सुवाह म्हणाला— झाला आहे. तरीसुद्धा धनलोभ मुटला नाही.

धनासाठी तो कांशाच्या किल्याकडे बाल्ला आहे," चंद्रवर्मा म्हणाला.

"तुसता धनलामीच नव्हें, तो राज्य-लेंभी सुद्धा आहे. त्याने शिवपुरवर अन्नानक हत्ता केला नाही हीच मोठी गोष्ट आहे. तो कांशाच्या किल्याकडे कोणच्या वाटेने जात आहे हे आमच्या हेरांनी आम्हांला कळविले आहे. आमचे हेर सतत त्याच्या पाठीवर आहेत." सुबाहूने सांगितले.

सुबाहू व चंद्रवर्माच्या गोष्टी बाल्ल्याच होत्या की एका इताने येऊन सुबाहूच्या हातांत एक पत्र दिले. सुबाहूने ते पत्र प्यान पूर्वक वाचले व वाचणे झाल्यावर ते पत्र सुबाहूने चंद्रवर्माला वाचावयास दिले.

चंद्रवर्माने ते वाचले. ते धीरमल्लाने सुबाहूला लिहिले होते. त्यांत असे लिहिले होते की धीरमल्लाने शिवपुरच्या उत्तरेकडील

वाळवरात संपकटला वाटला. पण त्याचा शंकेड सेना वाहून तो शिवपुरच्या बाजूला परत फिरला. संपकटला हे समजले आणि काही सैनिकांना घेऊन त्याने धीरमल्लचा पाठलाग केला. म्हणून आतां किल्याच्या संरक्षणासाठी थोडे सैन्य ठेवून बाकी सर्व सैन्यसमूह सुबाहूने धीरमल्लच्या मदतीस आले.

"मयंकच अरिष्ट आले आहे म्हणाय-याचे. शिवपुरला पोहोचण्यापूर्वीच जर संपकटने धीरमल्लाला सांगले तर फारच पंचाईत आहे. तसे झाले तर धीरमल्लचा पराजय तर होईलच, आणि जर संपकट तसाच पुढे येऊन शिवपुरच्या देखील नाश करून टाकील. म्हणून शक्य तेवढ्या लवकर त्याच्या मदतीला गेले पाहिजे." सुबाहू म्हणाला. (पुढे वाच.)

कांशाचा कांदा !

एकदा एका शेतकऱ्याने आपल्या शेजाऱ्याकडून छोटी कटवण्यासाठी मदत मागून घेतली. ती एका बाजूला ठेवून तो बघ पेटवू लागला. पण माळ्याच्या धवाणाने ते सडकले आणि त्याचे दान सुकले. शेतकऱ्याने ते डिकने विकतून घेऊन परत केले.

"हे रे काव ! झाला तर मेवा पडला आहे ! अन्न की कर्मा काम !" माळ्याने विचारले.

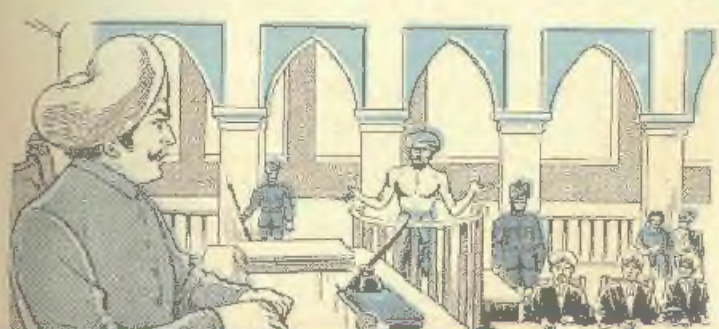
"मला ताझी माहीत." असे सांगून तो घरी निघून गेला.

शेजारी एका होता. त्याने कोठेत फियॉश केला. अन्नातून शेतकऱ्याच्या शिकवणी मदत घ्यावी अगली. त्याला एक वस्त्र देऊन घेऊन घेऊन आणले व पडलेली सर्व हकीकत सांगितली.

बघत बघत "हो, जी हकीकत सांगितली आहेव त्याला काही खाफी पुरावा आहे काय ? नाही ना ! मग बघ तऱ्हेनी तुजे म्हणणे मांडता येईल. एका म्हणजे तुला खांगता येईल की मी आपले तेव्हाय मदत पडकडेले होते. नाहीतर खांगता येईल की मी आपण दिव्यावर पडकले असले पाहिजे. आणखी असेही तुला सांगता येईल की मी जवळ गेलोच नव्हतो.

त्या चार काव्यांच्या मदल्यालांनी कोठेत फियॉश घेई. शेतकरी लामोश्याच्या पिज्यात दबा राहून म्हणाला "महाराज मी जेव्हा पेतले तेव्हाय मदत पडकडेले होते. नाहीतर दसजा की मी मदत आपण दिव्यावरच ते कुठले आणि नाहीतर असेच का म्हणतात की मी मदत गेलोच नव्हतो म्हणून !"

आपण माळ्याच्या सांगण्याप्रमाणे संतोषात नाचलो असता सुद्धा आपल्याला दोन रुपये दंड व्हावा हे त्याला समजले नाही. विचारा शेतकरी बकिडावर होळ सोडीत निघून गेला.

बाळकृष्ण

मथुराजीची नेळ. पनदाट अंधकार पडला होता. पिना नमकट होत्या. दग गडगडत होते. पावसाची झडी लागली होती. थंडी-मुल्ले सर्व बरा अंगाची मुटकुळी करून गाढ झोपी गेले होते. अशा वेळी कैदेतून तेचकी प्रसूत होऊन तिच्या मुलगा झाला. देवांनी त्याच्यावर पुण्यवृष्टी केली. कळीच्या नाराने येऊन त्याला प्रदक्षिणा केली. देवकीला शुभ लक्षणें भासूं लागली. पण आपल्या भावाचा हट्ट आणि अत्याचार बांवा विचार मनांत वेतांच तिच्या अंगाचा यरकाप उडाला. चेहेऱ्यावर निराशा पसरली.

बसुदेवाथे हृदय भरून आलें. म्हणाला—
“दे त्या साऱ्याला नाइयाकडे. कोठें तरी पोहोचवून येतो.”

“डोळे भरून पाहूं वे तरी थोडा नेळ.”
देवकी म्हणाली.

“बाणि तेवळांत कसाच्या रूपाने त्याचा कर्दनकाळ येईल.” बसुदेव म्हणाला.

देवकीने नीट गुंडाळून एका टोपळांत बाळित एका दुपट्यांत त्याच्या स्वाधीन केलें. बसुदेव कांहीं विचार न करतां तडक विचाल आणि असतज्ञा तो जाऊ लागला तसमसे प्रकेक दरवाजा उघडत गेला. पाहारे-कन्यांना माड झोप लागलेली होती. तो मथुरा नगरीच्या बाहेर निस्पृह आपल्या आद्योपाद्य प्रयत्न करीत होता. पण अंधार म्हणजे मी म्हणत होता. वाटेचा अंधाज येत नव्हता. तरी तो मन मट करून चालला होता. तेवखांत त्याला प्रकाशाचा झोत दिसला. वाटले बहुतेक कंसाने आपल्या झोपासाठी मशाली घेऊन लोकांना पाठविले जाहे. त्याने तळमारीच्या मुठीवर हात ठेवून मार्गे वळून पाहिलें. पण आजूबाजूला कोणीच

नव्हते. प्रकाशाची किरणे सुद्धा कोठूनही येत नव्हती. ती येत होती त्याच्या डोळ्या-वरील टोपल्यातून.

बसुना नदी दुपडी भरून वाहात होती. पाण्याच्या बावाजानें कांठनळ्या बसत होत्या. पवाहांत अगर, सांप वगैरे जीव-जंतु बरेच होते. पाण्यांत पाऊल टाकाव्याची बसुदेवाला हिमत होत नव्हती. पण दुसरा मार्ग नसल्या-मुळे तो तसाच पाण्यांत खिरला. पाण्याला पाऊल कागताच नदी दुमंग झाली आणि तिने त्याला वाट करून दिली.

बसुदेव नदी पार करून पैलुतिरी गेला. त्याला आठवले तेथून जवळच नंद नांवाच्या त्याच्या मित्राचे घर होते. त्या मित्राला बसुदेवाने कंसाच्या आज्ञेवरून मारलें होतें व साखळवंडानें जखडलें होतें. त्याच मित्रानें आपल्या बाळाला संमालले तर किती बरें होईल. त्याच्या मनांत आलें. पण ते कसे बसणार ? असा विचार फरीत तो वाट चालत होता. योगायोग असा की त्याच वेळीं नंदहि आपल्या घुत नपजात कन्येच्या संत्य-किसैमाठी आला होता.

वाळेतपणाच्या वेळीं मथोरा बंसुद्ध दंड घातला आणि तोच.....! पण छे ! पडल्यामुळे तिका कांहींच कळलें नाही. मी उगाच कणाला त्याला बोक लावूं कंस

दुसऱ्या दिवशीं गांवांत इंद यज्ञाचा महोत्सव व्हावयाचा होता. पण झा मृतकन्येची बाता गांवांत पसरली तर यज्ञांत बाधा होईल म्हणून तो मुकात्याने तिला उचलून नेऊन आला होता.

चाहूक ऐकून बसुदेव म्हणाला—“कोण ! नंदच फीं पाय ! बरे झाले.”

“कोण बसुदेव !” तो म्हणाला. त्याच्या मनांत आलें, त्याच बसुदेवाने मला मरवर मारलें आणि माझ्या हातां पार्यांत साखळ-वंड घातला आणि तोच.....! पण छे ! पडल्यामुळे तिका कांहींच कळलें नाही. मी उगाच कणाला त्याला बोक लावूं कंस

महाराजाची आज्ञा मोडण्याची त्याची माझा नव्हती. त्याने किती तरी वेळां मला मदत नाहीं पा केली? पण हा आ जेली येथे कसा येऊ शकला? आणि कशासाठी आत्म असाचा, असा विचार करीत करीत तो वसुदेवानबळ येऊन पोहोचला. दोघांनी एकदोघांना ओळखले.

“रात्रीच्या अन्नातून अयानक वेळी येथे कसा? सर्व काही ठीक आहे ना नंदा?” वसुदेवाने प्रेमळ स्वरात विचारले.

नंदाने येण्याचे सविस्तर कारण सांगितले आणि म्हणाला “आ मृत कन्येला फेकून

देण्यासाठी मला आहे.” नंद वसुदेवान त्याने वसुदेवाला विचारले “अन्तु कसा?”

“रात्री अर्धवधा काय माग तुला सर्वे वेई मर्त नव आने पहिले मला पुन कमाने मारले म्हणून मला माला घेऊन आला आहे. तुव त्याने मारला आहे. वसुदेवान म्हणाला.

“अरे पण कसाळा हे कळले तर तो मला जिवन देतील तरी का?” असे म्हणत त्याच्या घोरची मुलगी झेलेली होती वसुदेवाने कसाच्या भावेन त्याला मृत मारले होते तर त्याचे हृदय कळवळले. एका अर्धकाळा दुष्ट कसाच्या हाती देण्यास त्याचे मन तयार होईना. म्हणून तो त्याला वेष्टास कबूल झाला. “पण बाब मी अगोदर स्वच्छ स्नान करतो आणि मग येतो त्याला.” नंद म्हणाला.

इतक्यात पाताळ गंगेने त्याला स्नान घातले. त्याने बाळाला वेष्टासाठी हात पुढे केले. “कोण कोणाला सांगायला जातो आहे? आपल्या दोघांतच हे” असे म्हणत त्याने शिराला नंदाच्या स्वाधीन केले.

“माती नांगलीच नव्ह विपने आहे!” नंद म्हणाला. तोच विष्णु सैन्यक गुरू, संस, ज्ज, शार्ङ्ग कौमोदकी शरीरेनी येऊन

बांधोय

त्या बाळकाला समस्कार केला. हे पाहून नंदानेहि मस्तक वाकविले आश्चर्य! त्याच क्षणे त्याची बही तिलकून पडली व तो मोकळ झाला

एवढ्याच काळाच्या शुष्का मधतच्या “नन्दा बाळाला नीट वसाळ

“कोही काळजी करू नकोस. पोटाचा पाचन समज नाझा ह्या गोन्वा राजास होणार मझा शळ रावान जेथे जाईल तेथे ह्या दही लाणी मिळेल झाला” नंदाने मागितले व रोषे जड पावलांना अशापल्या मार्गाला लागले

वसुदेवाच्या कानावर लहान बाळाच्या रडण्याचा आवाज आला. पाहिले तर नंदाची मुलगी रडत असलेला डिमली वसुदेवान विचार केला, मुलगी मृत होत देखकीच पुरवत देवाचे कथन ना मला अनेकन घेऊन गेला आणि आपल्या रडिमुनान जाऊन देखकीच्या पुढे ठेवले.

त्या दिवशी रात्री वे.वाला भयंकर म्ने पहिले ना पण विपने ना समुद्रात प्रजे लागला नाचेपमाणे राजवाडा हळत आहे धरणीवेपामुळे सारी मण हेलकावे म्ना आहे, काळ्या तुरुप मार्गा कन्या त्याच्या

थरा नांवाच्या दासीला बोलावून 'विचारलं की जेथें माता झिंदा आल्या होत्या का ? तिने 'नाहीं' म्हणून सांगताच त्याने बाळाची नांवाच्या सेवकास पुरोहिताकडे पाठवून विचारविलें की घरीकच, उरुकापास वाढव घोरेंचें काय कारण आहे ?

त्याने परत येउन सांगितलें की ते म्हणत आहेत की आज आदिपुरुष मृतकावर अवतरेले आहेत. कंसाचें काळीज चरकलें, तरी पुढीं त्यानें अवसान आणून त्याका रंग हिरावडे पाठविले. म्हणाला "कोणाच्या घरीं त्यानें जन्म घेतला आहे ? आणि त्याच आचा अवतार घेण्याचें काय कारण ? बाळाची बाहेर गेला आणि मागे फिरून वातमी आणली कीं वसुदेवाला मुली झाली आहे.

कंसाक स्वामी विश्वास झाल्य नाहा म्हणून त्यानें वसुदेवाला विचारलें ना म्हणाला "देवकीच्या कुळांत कन्याच आहे" त्या मुलीला न मारण्यासाठीं भवनें कंसाक सांगितलें परंतु त्यानें कोणाचे एकल नाहीं. "कुळ्या वसुदे कीं कुळगी वसुदेवाचे संतान माझा काळ आहे. त्याला नष्ट केलेच पाहिजे." म्हणून तावातावानें तो गेला.

वसुदेवाचे हृदय धडकले. त्याच्या मनांत मने की बापक या मुलीकडे येथें आणच्या मृतक ती मरणात, आपल्याला पाप कागणार. आ बापक आपल्या मुलाकडे झाल्या स्वामीन कराव. पण कां ? नको. ही मुली तर भलीच होती. म्हणून तिचा बाप तिला टाकून गेलो ना, म्हणून आपल्याला पाप कागणार नाहा. त्यानें आपले मन दांत कले.

कन्यानें देवकीच्या हातांतून त्या मुलीला राहून घेतलें. त्या मुलेशी मुलीला मारण्याची त्याला इच्छा होईना. परंतु देवकीचे मातलें संतान होतें तें त्याला मारलेंच पाहिजे म्हणून त्यानें जोरातें तिला दगडावर आपटले.

"कंसा, तुझ्या नाशासाठींच मी वसुदेवाच्या कुली जन्मलें आहे." असें म्हणत त्या कन्यानें क्षणभर कात्यायिनीचे रूप धारण करून अदृश्य होऊन गेली

पटाट होऊ लागली. अनुभूत टाळण्यासाठीं ती भवनें होत चालू लागली.

कृष्णाच्या आगमनापासून सर्व गोकुळ आनंदमय होत चालू लागले होते. गाई, गवळी कृष्णलीलेत मस्त झाले होते.

कृष्ण बऱ्या दिवसांचाच होता. पूतनानें तेंदाचे रूप घेऊन आज्ञा व तो बळगामाकडे ये पावण्यासाठी त्याला वेचले पण ती

दुष्ट राक्षसीण तत्काळ मरून गेली. एका महिन्याचा अवतानाच त्यानें शकटापुराक मारून टाकलें, पुढे कृष्णाच्या विरुद्ध बही त्याच्या बहीरीच्या कारण तवारी अक्यामं यशोदा मातेनं त्याला उखळाशीं बांधलें. तें तसळ ओढत ओढत पाळकृष्ण दोन अर्जुन झाडांच्या मध्ये घेऊन गेला आणि तीं दोन्ही झाडे पाळून टाकिली. त्या झाडांत यमक अर्जुन नांवाचे दोन राक्षस होते. ते मरून गेले.

एकदां एक प्रलय नांवाचा राक्षस तेंदाचे रूप घेऊन आज्ञा व तो बळगामाकडे ये पावण्यासाठी त्याला वेचले पण ती घेऊन जाऊ लागला. तें कपट बल्लामाच्या

ध्यानात येताच त्याने एक असं ठराव आज घाबुल गवळण वाचून सराया
 त्याच्या नाकावर मारला की ते विमिस्मि
 येऊन स्वता पडला तो उठलाच नाही.
 असाच आणखी एक दिवस झुंज, नावाचा
 रक्षक राहणारा रक्षक नाडाच्या वनात
 आला त्यालाही झुंजाने पाय पकडून झुंज कसा स्वस्थ बसला तो रावला
 दयाकर आणून जमला

केशा गवळण बाज्याच्या रुाने आला
 होता त्याच्या झुंजाने मानाचे त्याचे डार
 भरा झाले व तो मरून गेला

एक दिवस झुंज नाकापासोच्या बरोबर
 मसरीला जळत होता त्यावेळी भिडबुधम

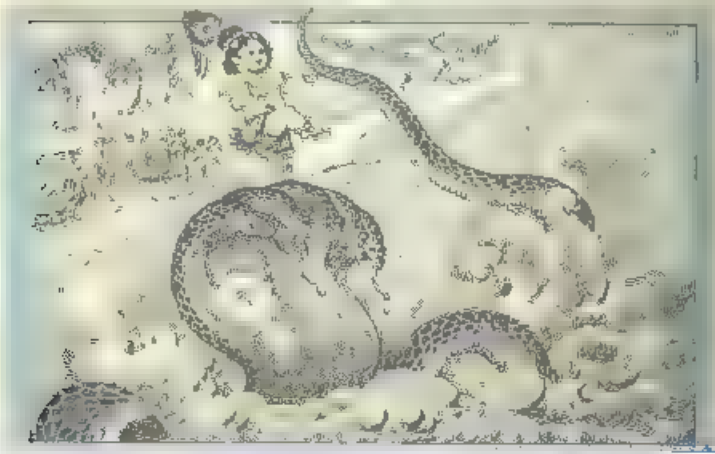
पळे लागले परंतु झुंजाने त्याला मानून
 टाकून धुवूचे सकंठ कर केले. त्या वेळी
 काही गापाळानी येऊन माणाने की वलादि
 केल्याची ज्ञान करून घेऊन ते ते पकडून
 काळ्याच्या बराकडे आला रावे भरा
 करण्यासाठी त्याने धुमनेत उडी मारली
 गापाळानी निरास झालेल्या नावाला
 झुंजाला पाण्यात न उतरण्याविषयी सांगितले
 एक पुन्हा गवळण राहला जे ते दिवस राह
 मुद्दा त्या ठिकाणा पाणी पिथस गले तर

पुनः येत नव्हते. जरा लुं कशाळा आपले
 प्राण धाव्यात घालतोस १११ पण झुंजाने
 कायचें एकट तारा

झुंज कोठ्याच्या नाकावर जस रडिते
 नाचि त्याच वासावाला असे जवळ येई
 त्याला कायनाही वाचवा गहाल काळिया
 बला जरा शेला व तेथून निघून जाण्याचे
 त्वन करून केले पण म्हणाला "मला
 मरूनही जी मीन वाटते" झुंज त्याला
 "तुझी डकडवर माझ्या पायांचे चिन्ह
 उमटल्यामुळे तुला वाणी नम देणार नाही"
 शानत न काळिया समुद्रात निघून गेला

नेट्यांचे लका शिणध ने येऊन सांगितले
 कां बलसम व झुंजाला कमाने 'धनुर्मेत'
 उमर पाहण्यासाठी बोलाविले आहे

इकडे कम त्याची वाट पहात होता
 तो डोळ फार पगळणी आलेत तसे त्याने
 पकळेतोने ते डोळे मगित येताच मग्या
 कडून त्याच्यावर डोळ मग्न होती मगुले
 झुंज ने त्याचे दाग घटून या दागनाच
 यंत्रि मग कुन झाले राजशाल्यात गावाना
 काटेन त्यांत मरुनेक नावाची दगडी दासी
 नेटली तिच्या उचळून त्याची खर्गजा घेतला
 व आपल्या झमेलाक फारसा झुंजाने

तिच्या कुबड्यावर शपथ मारली स्पष्टशेकर तिचे कुबड जाऊन ती बागली हाकी तिच्या तबकातील फुलांच्या माळा घेऊन त्यांची शक्यांत घातल्या व पुढे निघून गेले. शस्त्रा-गाराजबळ तैचीक रक्षक सिंहबळ्याने त्यांना धरविले. त्याला मारून त्याच्या बाणाचे तुकडे करून दाखून ते दोघे स्थामवनांत गेले. दोघां भावांमों मारविलेस गोपळ कंसाच्या कानावर गोळा. त्याने त्या दोघांना मारून टाकण्यासाठी चापू व सुष्टिक नांवाच्या दोन मल्लाना वयार राहण्यास सांगितले.

दरवारांत प्रवेश करतांच क्षिपायाची त्यांना कंसाकडे इशारा करून सांगितले की तें कंस महाराज आहेत त्यांना प्रणाम करा, परंतु त्यांनी चुर्लक्ष करून ते टाळले. वता त्या दोघांकडे निरखून पाहता होता. कृष्णार्थे तें पिळदार शरीर पाहून त्याला वाटले हाच तर आपला काळ नरोळ / त्याचे

हृदय भडकले त्याने आपल्या मल्लाना इशारा केला दोघे मग दोघांच्यावर धावून गेले. पण त्यांनी त्या मल्लांच्या मानगुच्या पकडल्या आणि क्षणाधीत त्यांना यमगुणम पाठविले.

क्षणाचाहि विरह न करतां कृष्ण भिदास-माकडे पांजळा. कंसाच्या शिंख्या आहून त्याला साठी पाडले आणि "जा यमलोकाल त्या मल्लांच्या मेठीला" म्हणून त्याच्या हातीवर वसून त्याला मारून टाकले.

कंसाचे नोकर दोघांवर बावून गेले. पण वसुदेवानें सांगितले की हे दोघे माझे पुत्र आहेत अशे रोहिणीच्या व एक देवकाचा धाना कोणीहि कांही करूं शकणार नाही.

नंतर कृष्णारच्या आज्ञेवरून लोकांना वसुदेव देवकींना कैदतून सोडविले व सेनालाहि बंधमुक्त केले आणि त्याला पुढां गादीवर बसवून राज्याभिषेक केला.

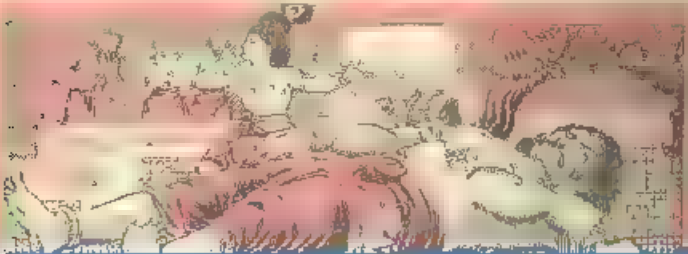
के कला त्यांचा एक चिन नांवाचा व्यापारी मजत असे. पैसे मिळविणें हा एकच त्याचा धंदा होता. पैसे सुरक्षित ठेवण्यासाठी त्याने एक ठपाय केला चांदीची नाणीं घेऊन त्यांची चांदी पक्का दोगांची एक मोठे नशा लढी करून ठेवल्या अशा परंपरेर मोठे लढी झाल्या त्यानंतर मात्र त्याला कांहीहि शिष्टक टाकलें बाही.

त्याच्या सवें लढी झाल फितीनें योदान मजगता जगाचीं जसीच्या जनक जगाच्या सवें. रोज रात्रीं निजताना तो दाराने एकदा चांचपडून पाहत असे आणि त्याच्या मजगता तो लुप होत असे.

जसले वर मल्ले वही त्याने आपल्या वारिळ्या सचंगवा बाळांविषय माझ्या आठानें मातर केले. सर्व कार्यक्रम संपल्यावर त्याने आपला चौघां मुलांना बोळाविले.

त्यांच्या पाठीवर घेणानें हात फिरवून हो म्हणाला "मुलांनो, मी सर्व आयुष्यभर पैसे मिळवून मनविण्याचेच काम केले. माझ्या-जवळ जेवढें पण आहे त्या सर्वांचा लढी घनवून घेतल्य आहेत. आणि त्या लढीच्या चार शेंक्या बांधून मी माझ्या उद्याची ठेवल्या आहेत. त्या सर्व काळ फितीनीं बाचल्या आहेत. एचटां चांगला दिवस पाहून मी त्या तुमच्या स्वाधीन करणार आहे. जुन्ही त्या नीट संभाळून ठेवा. कधी त्यांच्या उपयोग होईल."

त्या दिवशीं रात्री झोपताना चिननें आपल्या संक्धीप्रमाणें चांचपडून पाहिले. मनांतल्या मनांत हंसला आणि झोपी गेल. त्याचा डोळा लागतो न लागतो तोंच त्याला व्यापण्या लोळांत कोणीतरी माणूस असण्याचा भास झाला. तो पळेगावर उठून

बसला खोळीन दिवा जळत होता त्याच्या उजेडात त्याने पाहिले. त्याला आठ उंच हटपुट अशी साणनें दिनलीं. त्या सर्वांच्या अमावर पांढरे कपडे होते आणि कमरेत लाल पट्टे होते.

त्यांना चिननें पाहतांच ते त्याच्या जवळ आले. लवून नमस्कार केला आणि म्हणाले—“सरकार, आम्ही सर्व मावडे जाहोत. परमेश्वरानें आम्हांला तुमच्याकडे पाठविले होतें. आजपर्यंत आम्ही आपल्या पाणीं राहिलों, परंतु आपण आमच्याकडून काहींच सेवा करून घेतली नाहींत. सरळ नकतें मग त्यानें उशी उबळ बाजवडून

मोठ्या कळजीपूर्वक मानत आल्या मजळचे ठेविलेंत. आतां आपले दिवस सगून आले आहेत. आम्हांला वाटत नाहीं कीं शिवट्या अणपर्यंत तुम्ही आमाला जवळ ठेवाक. परंतु आम्हांला असें कळलें कीं तुम्हां आम्हांला आपल्या मुख्यत्वा स्वाधीन करणारा आम्हांला पण आम्ही स्थिती मेवा करूं शकणार नाहीं. म्हणून आम्ही तुमचा निरोप यावयास आहां आहोत आम्ही आ जवळच्याच शेवटीं यांच्या घरी नास आहोत. मेढ्रेच्या पुन्हां कधी तरी. वसें म्हणून ते मागे फिरले आणि अटपट खोलीच्या बाहेर पडले

चिन आध्यानें पलंगावरून खाली उतरल्या त्या आठ वर्णांना गाठण्यासाठी व हेचाने तो त्यांच्या मागे निघाक. त्या गडेवडीं त्याला ठेच लागली आणि तो खाली पडक त्यानें होळे उबडून पाहिलें तर तो पट्यावरच होता. तेव्हां त्याला वाटले कीं आपल्या स्वप्न पडले असतें.

ठीी सुद्धां एकदा नीट पाहिले वर, म्हणून तो पलंगावरून उठला. दिवा मग्य केला आणि चोहोकडे पाडिलें. तेथें कोणा नकतें मग त्यानें उशी उबळ बाजवडून

पाहिले आणि खरोखरच स्वप्न खरें झालेंतें असा स्वप्न. त्याला धम्म झाले, बांग कारं व हातां हें त्याला माहीत असल्यानें त्या शीश्या पडनाळ पाहण्याचे खाते ठरविलें.

दुसऱ्या दिवस सकाळीच उठून तो त्या मराठी व शिवाचे वर आधून काढले तथें त्याच्या उबडून त्याच्या घरा काला नरा विजा हात पाचन त्याच्या घरा येण्यावर वांगनें त्याचें स्वागत केलें.

“आज आपल्या घरी काय आहे?” चिननें विचारले

“तसें काहीं नाहीं. माझी बायको इरेंच दिवसांमासून आजारी होती. कळ ज्योतिष्यानें सांगितलें कीं ओपर्यंत तिचा पलंग हलवणार नाही तोपर्यंत ज्योतिष मरणापर्यंत नाही आणि येरायेरा काल रात्रीच तिच्या एक स्वप्न पडले. तिचा आज सगळीं दिवसें आणि म्हणजे कीं आम्ही आजपर्यंत चतनच्या घरा नोकरी करीत होतो व आतां आम्ही येथें आला जगत आणि ते निघ्या. सगळा खाली पुमने स्वप्न संपलें. माझा बायकोला वर दळून घाम सुटला आणि सर्वच आरुर्ध. तिचा आजार हट्ट हट्ट वर्गा नेज लायला म्हणून आम्ही

आज लागलीच तिचा पहला इल्लखी, तेव्हा आम्हाला तिच्या मलेगाखाली नांवच्या कितीनी बापलेल्या आठ चावरीच्या अटी मिळाल्या. हेवाच्या कुपेने आम्हाला ती वन मिळाले आहे म्हणून आम्ही त्याची पूजा करीत आहोत." वांग म्हणाला

चिंतने सुद्धा आपली सविस्तर हकीगत त्याला सांगितली आणि म्हणाला - "देशाची मर्जी. पण मला एकदा त्या लढ्या पाहण्यासाठी वाटत आहे."

वांगने आपल्या जोकरांच्या वजवीं मागवून त्या लढ्या त्याने चिंतला दाखविल्या त्या पाहनांच त्याच्या डोक्यांत पाणी आले बांगला त्यानी क्षया झाली. त्याने स्वातंत्र्य ओडी बांदी त्याला देण्याचा विचार केला

"हे व्या," म्हणून वांगने त्यातील दहा तोळे चावी काढून चिंतला दिली.

इतकी सर्व चावी रागावल्यावर एवढाशाच वेळून काव करायला म्हणून त्यानी नाकारली "नको मला गुगले एकदा पाह्यावेने वाटले. पण हेच" म्हणाला

तो नको नको म्हणत असता वान वळजवरीने त्याच्या बाहीत ती आकली चिंतने परत देण्यासाठी हात घटकला. परंतु त्याला ती कोडे दिसली नाही.

शेवटी चिंत वांगचा निरोप घेऊन परत निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी वांगचे नोकर जेव्हा घर आहुं लागले तेव्हा त्यांना ती डेकट्यादां पडलेली दिसली. चावीचा तो दहा तोळाचा तुकडा पाहनाच क्षमाच्या डोक्यासमोर चिंत आला अचानक त्याच्या तोंडून हे शब्द निघाले "चिंतचे माय."

जिह्वाये सरस्वती

राजा भोज म्हा पंडित होता. तो पंडितांचा, व विद्वानांचा आदर करीत मसे. कवींना न स्याद्वन देत असे. म्हणून मोठ मोठे कवि त्याचा भजनाच्या दृष्टीने येत असत. अनेक काव्य आपली आपली कविता एकत्रित असत. जि राजाकडून मान व वक्षिसे मिळवून त्याचा आशीर्वाद देऊन त्याचा निरोप घेऊन रात असत.

अस सांगत की भोज राजाच्या वेळी मर्यादित जिभवर सरस्वतीचा वास होता. त्यामुळे त्यात धारा नगरीत सर्वसाधारण मुमुक्षु गद्दा कविता करीत असे. पण हे

राजा भोज राजा शिकारीहून धरत येत होता येना तेव्हा तो शकला आणि धारा नगरीच्या वज्रीवर एका झाडासवाजी विसा राजा रावळ त्याच वेळी एका गवळ्याची

शुक्राी डोक्यावर हंडा घेऊन धारा नगरीकडे चालली होती. राजाला वाटले झाडूकडीत काही तरी तहान भागविण्यासारखे असेल म्हणून त्याने विचारले की धात काय आहे ?

त्या मुठीने राजाचा ओळखले आणि गानने कशासाठी विचारले आहे हेहि तिला समजले. म्हणून तिला वचर दिले

"हिम श्रुत्य शशिधरम वंशनिर्वा
परिवक्त कपिलव्रजान्तरां
युवती करपश्च निरभेक्षित
विष हे वृषपाज, वजापदरे ।"

[हिम, चमेकी, चादणी, शंख आभरणे कपिलाच्या फलाप्रमाणे सुगंधित आणि युवतीच्या हातांनी मथले गेलेले अक्षरपट्टि वज्रणारे येथ आहे, हे राजा ! ते पिऊन तू आपली तहान भागव.]

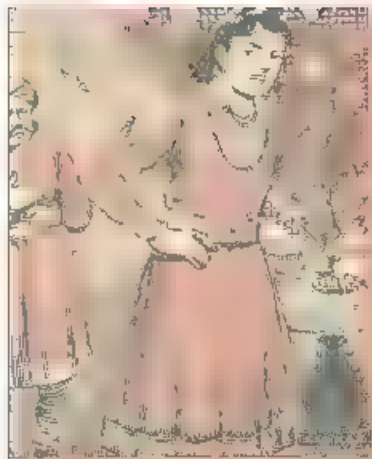

दिल्ले फलें. तसेच कोणत्या दिवसाकही
मी येणारे पण नाहीं. मर्यादीत काम
संपादन करून घेतल्या दोन महिन्या
तोंत आले नाहीं. तेव्हा मारी वायको
वारली. निव्वळ दिवस साराही खुळा माझ्या
जवळ पैसे नाहिले. त्यासाठी मी आल्या
जवळ एका मित्रा मागायस आला नाई
हम करून देईल. नवन कर. तो माझ्या
जवळ येवक. मीन त्याच मागे मी येवक
देखील मागणार नाहीं.

[illegible]

गेल्यावर राजकुमार त्याला पगार देऊन त्याला तो म्हणाला, महाराज ! आपल्याकडे मला वज्राची गरज आहे. कमी जरूरत पडली तर मागेन आपण जवळ." त्याने पगार घेतला नाही.

राजकुमाराने त्याला पगार वेष्टासाठी विशेष कोही आश्रय केला नाही. दिवसा-मागून दिवस चालके होते. होता होता सर्व भार राजकुमाराने त्या नोकरावरच टाकला.

त्या नोकराच्या कारकिर्दीतहि कांही दिवस गेले. एक दिवस तो नोकर राज-कुमाराकडे त्याला बघण्याला--"महाराज ! आपण विनाकारण पाण्यासारखा पैसा सर्व

जरीत आता मला याही कमी कष्टातून थर पडेल. घसा सर्व केव्हास किती दिवस पुरेक ? नंतर आपला सर्व पैसा भागणार ?"

"त्याची कवाळा काळजी. मला नाही बायको, नाही मुलं, नाही कसला व्याप आणि समज. झाला सर्व खर्चांना रिकामा तर काय माझी प्रजा मला मदत करणार नाही ! अरे, मिश्रुक रोज दान घेतल्यावर मला आशीर्वाद देऊन जातात. त्याच्या त्या आशी-र्वादाचे मोक कांहीच नाही का. माझ्यावर प्रसंग आल्यास तर ते घावून नेणार नाहीत का ? आता मी दाना जेऊ घातले तर उद्या मला घालतील."

'अमर्या आशीर्वादावर विश्वास ठेवून काही होते का ?' नोकर म्हणाला

दुसऱ्या दिवशी भटाभिलुकांची वेष्ट चालली असतां राजाने विश्व फाटला म्हणाला "आपण दररोज माझ्या परषदां आदर दाखवून माझ्यासाठी वेळ पडल्यास माझ्यासाठी वाटेक तर त्याच कष्टास तयार असल्याचे न्हांगतां, यावर आमचा हा नोकर मुलांचे विश्वास करीत नाही. मी त्याला पुष्कळ सांगून पाहिले. मला वाटते सर्व खरे की खोटे?"

राजकुमाराने त्याच्या नोकराकडे बोलावून बोरीबटक विचारले. तो म्हणाला "होय महाराज, त्या लोकांचे म्हणणे अगदी खरे वाढे मी आपल्या सजिन्यांशीक बरेच बघ घोरले आहे."

"पगार न वेष्टाचे सोम दाखवून पाठी-मागे हे पाप कस केलेस काय ? का, तुझे काळे तोंड मला झापुळे दाखवू नकोस."

राजकुमाराने त्याला बोलावून नोकर राज कुमाराकडे बघून पडला तो थट नदी वार केल्याने तोच याने नदीच्या तट पार करून गेला तोच याने नदीच्या तट पार करून गेला तोच याने नदीच्या तट पार करून गेला

राजकुमाराने दान-धर्म पूर्वक चालवून दाना नंतर गेल्यावर सुमारे एक वर्ष गेले अमर्या हे राजकुमाराना सारा खनीना द्याय आता याच्या जवळ फुरकी घवई वरून शिल्पक राहिली नाही. त्याने त्याच्या व लोकांना आजपर्यंत आपण दाना घेतले ते लोक काय आपल्याकडे घेऊन आले ?

दुसऱ्या दिवशी मंडळी जेवत असतां तो म्हणाला "मिश्र हो हे माझ्याकडील दोवटचे जेवण आता माझ्या जवळ एक पैसाहि शिल्लक नाही जे आपणेतुल्य मला आशीर्वाद दिलेले व वचने दिलेले आणि खरोखरच उपायासून माझा सर्व भार आपणावर देऊन पडला आहे. तुम्ही आपले वचन पाळाले आता मला पूर्ण खानी आहे." हे ऐकतांच सर्व मित्र परस्परांच्या तोंडाकडे पाहू लागले आणि दोवटी म्हणाले "महाराज, आपण दान-धर्मातच निना कारण जास्त द्रव्य खर्च केले आहे. तेव्हा ते दानाचे पुण्यच आपल्या

चावोया
८३

वास्तव्ययोगी पडिल ते भिकारीच आपली वामन सहायता करूं शकतील" असे म्हणत जेवण करून देकरा देत सर्व मित्र मिथून गेले. राजकुमाराकडे त्यांना बघून सुद्धा पाहिले नाही.

नंतर त्याने दान वेणाच्या भिकाऱ्यांना विचारलें. म्हणाला "तुम्ही माझमाझीं काय वाटेल तें करण्यास तयार आहांत ना ? माझ्या जवळ आतां काहीं नाहीं. म्हणून तुम्ही माझा भार आपल्यावर घ्या."

"मद्राभिमुखाना बोलावून जेवणें दिलीं वर संपणारच पण, जास्ती भोक्ता चांगून भिकारी. आमच्या जवळ काय असणार ? तें काम मोठे लोक करतील त्याच्या जवळ धन असणारच आणि समजा ते जर तुम्हाला पोहें शकले नाहीत तर या आमच्याबरोबर गीक पागायना," भिकारी म्हणाले.

राजकुमार निराश झाला. त्याला वाटले होतें, हे मित्र मदत करतील पण सर्वांनी

उलट त्यालाच पैसा उधळल्याबद्दल दोष नऊ आतां त्याला त्या भोकराची आठवण झाली त्याने तेव्हाच सूचना दिली होती आणि आपण ह्या भोकाच्या बोलण्यावर धनसंठेपून त्याला हाकळून दिलें. इतक्याच जवळच त्याला धोळ्याच्या टोपांचा आवाज आला आणि समोर पाहिलें तो तोच तबक त्याच्या समोर उभा

"महाराज मी तेव्हां जे म्हटलें तें तसेंच झालें ना ? कोण आले आता मजकरीला ? मला हें भविष्य दिसत ना आणि म्हणूनच मी आपलें पृष्कळतें घेऊन चोंकून तेलें. आपण काळजी करूं नका त्या अनानेच मी आपल्यासाठीं एक वाडा तयार पलीकडे बांधला आहे. तेथें आपण तुमते आणि आनंदानें राहा," असे सांगत तो भोकर राजाला नव्या महालांत घेऊन गेला व तेथें दोघे सुखानें राहूं लागले.

जमिनीवर चालणारी नाव

फार फार पूर्वी एका देशांत एक राजा रावण राहत होता. त्याला एक फार सुंदर पत्नी होती ती फार लाडकी होती त्याची पत्नीला ही त्याने तऱ्हेतऱ्हेच्या वस्तू कम- विचारी घालून तसल्या गोष्टांची त्याला फार आवड होती सर्व तऱ्हेनें मूर्खी होता तो राजा पण राजा म्हणून की त्याला फार फार विंगड असावीच लागते. ह्या राजा राहणें नाहीं तर जमिनीवर चालणाऱ्या नावांवर नावेचीच चिंता होती. त्या राजा पण ठिकठिकाणचे सुतार बोलावून त्यांना त्यांच्याचो मदत घेतली. परंतु ते कामही जवळ झालें नाहीं. शेवटीं राजानें एका दिवशीं कसो जो मल्ल जमिनीवर चाल- णारी नाव तयार करून देईल त्याला मी बक्षीस देईन असे जाहीर निवाय माझी मुल्की देऊन त्याला बोलावून घेतलें

त्या राजाच्या बाहेर एक गड होता त्यांत एक काकुदतोच्या राहात असे. त्याला तीन मुलगे होते. त्यांतील मोठ्या मुलाला राजकुमारी बरोबर लढ करण्याची हुकूम झाली. म्हणून एक दिवस तो सांघावर कुऱ्याड टाकून बरोबर शिंदोरी घेऊन जंगलांत गेला. तेथें एक मोठेंमं झाड पाहून त्यानें तें तोडण्यास कारंय केला

दुपारपर्यंत झाड तोडून तो न्याहारी करण्यासाठीं बसला. त्यानें आपलेले गाढोडें मोडलें. एतदवत तेथें एक चिमणी व्यक्ती ती त्याच्या समोर येऊन बसली व म्हणाली "मला पण थोडी भाकरी दे रे !"

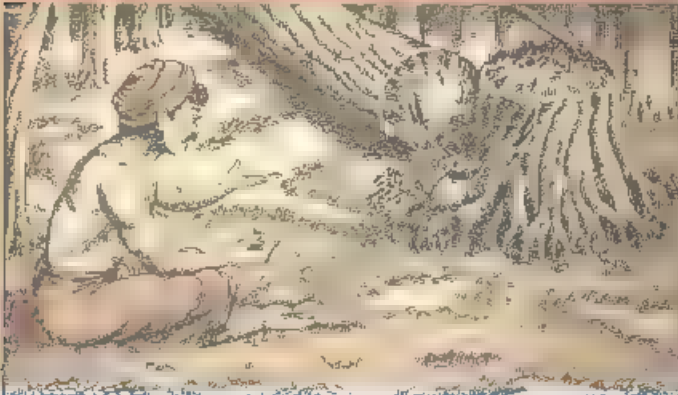
"जा, जा, तुला कोण देतो." तो म्हणाला

"बरं तें जाऊं दे. त्या झाडाचें काय करणार आहेस ?" चिमणीनें विचारलें.

करीन घटेल ते तुला काय म्हणाय ? परंपराचे पाय काय ? हा प्रश्न त्यांना
 वाटून तो पळता पायच नव्हता ते लक्षात आल्यावर त्यांनी
 ताच्या लक्षात
 त्या जेव्हा चिमणी 'पय्या'चे पाय' परंपराचे पाय घेतले तो घरा गेला.
 म्हणून उठून गेली
 त्याहारी कन्यावर लाकूडतोड्या पुन्हा
 आपल्या कामाला लागला कापून देवलेल्या
 खोदलेल्या यांनी कुठ्ठाड मारली त्यावेळी
 त्यांना परंपराचे पाय निघाला, त्याला
 आश्चर्य वाटले पुन्हा चान दुसरा घाव
 मारला पुन्हा जो कुठ्ठाड मिघाला तोही
 परंपराचे पाय एकेक पावाबरोबर एकेक
 जावजुड झाड पाहून तो ते नाडू लागला

परंपराचे पाय नाडून अडवें पाहिले व
 ते र 'पय्या'चे पाय त्याने घेतो तो नाडतो
 त्याने त्याने त्याच्या कानावर शब्द
 आले 'मलाहि दे थोडी मक्का' त्याने
 तो पाहिले तो त्याला एक चिमणी मिळाली
 आली त्या माणसी' तो त्याला
 या व हा ते तुला कवळ्या मोठ्या
 त्याने त्या वळणार आहे.' किमणीने
 विचारले
 वरीन काय पाविले ते तुला काय
 करणारे आहे' मी त्या कारणार आहे
 काय म्हणजे आहे 'म' ना मजकरी
 त्याने
 'म' एकदाच चिमणी 'म' रवी' म्हणून
 म्हणून म्हणून उठून गेली
 खर्ची शाक्यावर थोडा वेळ विचारले
 लाकूडतोड्या कामाला उठला कुठ्ठाड मारून
 घेतले लाकूडावर घाव घातला यावेळी
 तो लाकूडाचा तुकडा उडाला तो रवी
 हाऊन उडला, त्याला ते पाहून आश्चर्य
 वाटले ही काय परंपरा आहे म्हणून त्याने
 आपल्या एक कदाचे लक्षात उठविले
 तेहि रवी हाऊन पडले तो लाकूड नाडत

गेला आणि हक्के त्यांच्या दोगांवात
गेला. त्याला नाव वनवाक्याची होती, पण
एक मुद्दा हुकदा मन्दासारखा निघत नव्हता.
जो विषे हो रवी होऊन पडे. तो कंटाळला.
शेवटी संध्याकाळपर्यंत झाल्या तेव्हा त्या
घेऊन बस गेला.

“काय झाली या नाव ?” भावांनी
विचारले.

“बाळं दे रे, कोण पहनो त्या
मानगडीत.” तो म्हणाला.

तिसऱ्या दिवशी विसरा मुलगा जंगलात
निघाला शिंदोरी वांधून घेतली. कुन्हाड

खांद्यावर टाकली आणि पोहोचला वन
रानात. त्यात एक मोठे जाडजूड झाड
पाहून ते थोडे द्यागळ.

दुपारपर्यंत खोड तोडून झाली चक
अणि तो जंगल सोडता झाला भावगीत
वसत गाडी गाडी याच वळ याच
निघालाच अन्वळ पण गाडी ना म्हणाली

“मला थोटी भाकर चे” “खात छुड्याछुडा
वाढा आहे ये” असे म्हणत त्याने छुडीने
चार तुकडे विचरून टाकले. चवथीने ते
सर्वे टाकले. मग पण मरकटदंत त्या वड
झाला गेल्यावर करून झाली “मला पण
झाला गेल्याचे तु काय करणार आहेस

“जमिनीवर चारुणारी नाव करणार
आहे. पण ती कशी करावी हे मला माहित
नाही” तो म्हणाला

“जमिनीवर चारुणारी नाव आज
ओरडत विमणी उडून गेली.

त्याने झाल्यावर विभ्रान्ति घेऊन रडून
लोका झाला झाला. काकडावर निघा
भाव घालतात त्याने एक शब्द निघाडे
आणि नावेचा एक भाग डोळ्यात उडून
दुसरा भाव घालता, दुसरा भाग डोळ्यात उडून
असे होता होता संध्याकाळ हाडपयत नाव

व रडून खोबरच ही भाव चालेल का ?

त मला झाली तो नावेत बसला. वरुदे
चालत बसत “नाव चालली माझी पुढती”

सुन व तुलागला तर झाडांचा मधून
झाडी नी मरमर काड लागली

झाडी मरमर वर याचा एक माणूस
झिडत “नाव चाले सध्या वरुत वसला

होता आणि ती चघळत होता. “काय रे हाडें
का चघळतोस ?” नाकाल्याने विचारले.

काय कर रे चिनी स्व मी पोटाच
मरत नाही अवलंब मी पंसा म्हाणवा

वि सोडत स्वतः झाला “ता मला य म्हणाला
करण शक्य होते नापथेन दाख पण

“तर मग चला म्हाण्याओबर मी राज
बाबदात आत आहे, तेथे तुला वाटेक तेवढे

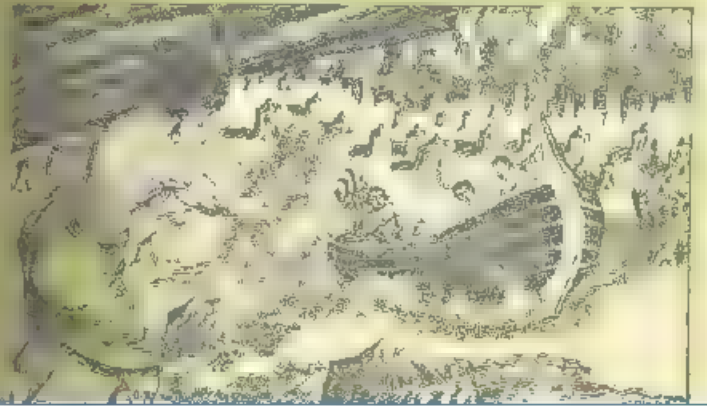
सायला मिळेल.” नाववाला म्हणाला तो
मनुष्य नावेत बसला. नाव पुढे चाले कागली

थोड मर म्हाण्यावर म्हाण पण मनुष्य
मेढला ता म्हाण्याला सोड ए कुत

म्ही मीन हात केल्या ये पाणी कुती
होत होत.

“कोण रे बाबा तू ? असे काय पाणी
काय कर रे चिनी स्व मी पोटाच

मरत नाही अवलंब मी पंसा म्हाणवा
कारण शक्य होते नापथेन दाख पण

का भी आपली मुक्ती ! असा विचार करून तो म्हणाला-“आम्ही म्हटले होते खरे तसे, पण नागाने या बाजूला गेले. त्यांना आपली माझ्या फोंटारात खूपमे जुने धान्य पडले आहे. ते संपल्यावर नवे धान्य आल्यावर मुलीचा विवाह करण्याचे ठरविले आहे.”

“त्यार काय ! मी करता ते संपावण्याचे काम” त्याने त्या खादाड माणसाला राजाच्या फोंटारात पाठविले. क्षणांभर त्याने ते रिकामे केले.

“हं ! मागचा धान्य कापि कता लमाची तयारी. सगळे तुमचे जुने धान्य.” तो म्हणाला

“धान्य संपविणे काय मोठे १ जा रे, त्या विपानीत दाढ पिऊन टाक.” राजा म्हणाला. नाकवाल्याने नाहातेच्याला आज्ञा दिली. तो ती सर्व संपवून हंसत आला म्हणाला-“आज आत्मा शान झाला.”

राजाला त्या लाकूडतोड्याचा राग गेला आला. त्याने आपल्या सैन्याला घेतला. त्या सर्वांना हांकलून देण्यास सैन्याला पाहून लाकूडतोड्याने आपल्या जगली मित्राळा इशारा केला. बरोबर जाणलेले झाड लाटांसारखे फिरवीत त्याने सैन्याला उचकून लावले.

राजाचा राग मस्तकात जाऊन पोहोचला त्याने आपल्या घोड्याला धोळाकून त्या पांजाचे परिपत्य करण्यास सांगितले. ते येतांच कुंवर वाल्याचा मित्राळा पुढे जाण्यास पाविले. त्याने सर्व सैन्याला समाचार घेतला. आपण तुम्ही शांत उठून जाऊ की काय असे वाहून राजाने पावळून आल्या मुलीचे वस लाकूडतोड्याची कळून गेल्या आणि म्हटल्याप्रमाणे जे रज्य एण दिले लाकूडतोड्याने आपल्या मित्रांना मध्यरात्रा नावा देऊन आज्ञादाने राख्य केले

राजाच्या सैन्याला लाकूडतोड्याने आपल्या मित्राळा इशारा केला. बरोबर जाणलेले झाड लाटांसारखे फिरवीत त्याने सैन्याला उचकून लावले.

राजाच्या सैन्याला लाकूडतोड्याने आपल्या मित्राळा इशारा केला. बरोबर जाणलेले झाड लाटांसारखे फिरवीत त्याने सैन्याला उचकून लावले.

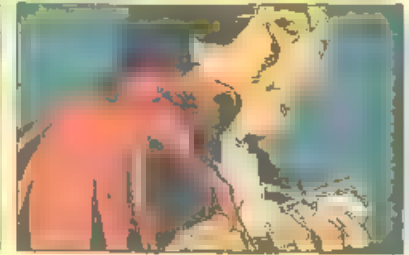
राजाच्या सैन्याला लाकूडतोड्याने आपल्या मित्राळा इशारा केला. बरोबर जाणलेले झाड लाटांसारखे फिरवीत त्याने सैन्याला उचकून लावले.

राजाच्या सैन्याला लाकूडतोड्याने आपल्या मित्राळा इशारा केला. बरोबर जाणलेले झाड लाटांसारखे फिरवीत त्याने सैन्याला उचकून लावले.

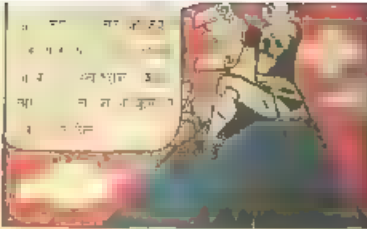
राजाच्या सैन्याला लाकूडतोड्याने आपल्या मित्राळा इशारा केला. बरोबर जाणलेले झाड लाटांसारखे फिरवीत त्याने सैन्याला उचकून लावले.

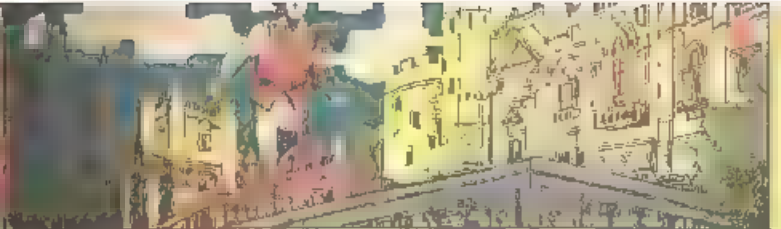
राजाच्या सैन्याला लाकूडतोड्याने आपल्या मित्राळा इशारा केला. बरोबर जाणलेले झाड लाटांसारखे फिरवीत त्याने सैन्याला उचकून लावले.

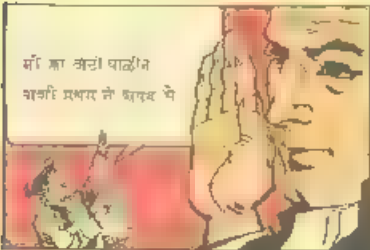
एक रात १२ नं मंजल रागिणले की रात्रने
पल्ला फल्लु डारमाक हागिदले आहे. एका
खालाडी बांदी पडी अडले.

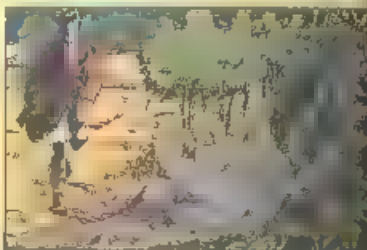
माझा पैला निषणार म्हणून मला आनंद
आला. एका काळात हि रात्राचे मुकून न
करावाची माझी इच्छा नव्हती

एक रात १२ नं मंजल रागिणले की रात्रने
पल्ला फल्लु डारमाक हागिदले आहे. एका
खालाडी बांदी पडी अडले.

मी ज्ञा मला पाळीन
आणि मला ते वाचने ये

एक रात १२ नं मंजल रागिणले की रात्रने
पल्ला फल्लु डारमाक हागिदले आहे. एका
खालाडी बांदी पडी अडले.

एक रात १२ नं मंजल रागिणले की रात्रने
पल्ला फल्लु डारमाक हागिदले आहे. एका
खालाडी बांदी पडी अडले.

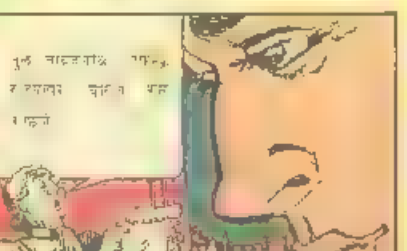
एक रात १२ नं मंजल रागिणले की रात्रने
पल्ला फल्लु डारमाक हागिदले आहे. एका
खालाडी बांदी पडी अडले.

माझा पैला निषणार म्हणून मला आनंद
आला. एका काळात हि रात्राचे मुकून न
करावाची माझी इच्छा नव्हती

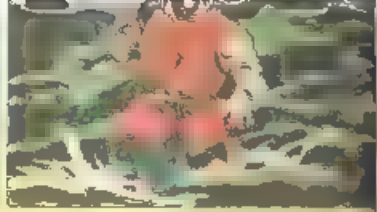
एक रात १२ नं मंजल रागिणले की रात्रने
पल्ला फल्लु डारमाक हागिदले आहे. एका
खालाडी बांदी पडी अडले.

एक रात १२ नं मंजल रागिणले की रात्रने
पल्ला फल्लु डारमाक हागिदले आहे. एका
खालाडी बांदी पडी अडले.

मला च मजारीतरी इतकी मजकूर
दुसऱ्या मजारीतरीत मजकूर
मजारीतरीत मजकूर

मजारीतरीत मजकूर
मजारीतरीत मजकूर
मजारीतरीत मजकूर

मजारीतरीत मजकूर
मजारीतरीत मजकूर
मजारीतरीत मजकूर

मजारीतरीत मजकूर
मजारीतरीत मजकूर
मजारीतरीत मजकूर

युद्धांत पराजय

निःशस्त्री विजयार्थी शत्रु भाषण्यासाठी युद्धांत
वडाच्या झाडाकडे गेला. शत्रु खांद्यावर
वेतले, आणि तशांनाकडे चालू लागला.
चार पावले जातो तोंच शत्रूंनीक वेताळ
नोक लागला. म्हणाला "राजा, मनुष्य
कोणामाठी काय करील काही सांगवत
नाही एखाद्यासाठी तो धर्य्य आपले सुख,
वैभव सुद्धा सोडून देतो. आतां तुझेच पाहा
ना / तुझ्या काय अनायाई कष्टावरून मला
मुकुन्दाची गोष्ट आठवते. सरें पाहतां युद्ध
जिंकण्याची त्याच्यांत क्षमता होती तरी
मुद्धां त्याचा पराभव झाला आणि अपयशाचें
खापर त्याच्या दोषावर फोडलें गेलें ऐक
सांगतों. हुला सारी गोष्ट." असे म्हणून
त्यानें गोष्ट सांगण्यास सुरवात केली.
"महामंद कोशक देशाचा एक प्रजावत्सल

वेताळाच्या गोष्टी

राजा होता. त्याचे सगळे शत्रूंचे त्याची मृत क्रीत असत. पण कोणार्हे चांगले देवाळाहि पायावत नाही. त्याच्या सरदाराने रुद्रगिरीचा रुद्रवर्मा एक संस्कार होता. त्याला राजाच्या छत्रछायेत राहणे जावडले नाही.

वास्तविक महानंद शांतिप्रिय राजा होता. परंतु रुद्रवर्माने बंड त्याला मुळीच जावडले नाही. त्याला चांगले पायबिच द्यावे, म्हणून थोड्या थोड्या वळून काही महदागंबरोबर त्याने मृदगिरीचा वेडा दिव्या

रुद्रगिरीचा किंदा खेळत होता रुद्रवर्माच्या जयल पराक्रमी वीर होते, त्यामुळे

महानदाच्या सैन्याचे किंदाक हल त्यान परतवले महानदाचे सैन्य पुढा कोही कमी नसुन नव्हते. म्हणून किंदाक दिवस युद्ध चालू राहिले महानदाने वेडा कायम ठेवला.

दोन्ही बाजूचे शिपाई थंडाळले. महानदाचा वाटले की झाले तेवढे पुरे, झाले. वेडा उठवून परत जावे. परंतु तसे घेतल्यान त्याला अपमान वाटत होता. रुद्रवर्माचा मुळां कोळमारा होत होता. त्याला वाटले मुळांझाने राजाचा शरण जावे. पण युद्धा वाचून हार मानणे त्याला स्वेच्छा.

महानदाच्या सैन्याने युद्ध नावाचा त्याचा फार पराक्रमी वीर मत्ता होता तो मरण होना आपले युद्ध वीरपण दाखवण्याची त्याला फार मुसलुनी होती.

मुकुंदाने नव्या दिवस घालावून फार कठिण झाले. त्याचे रक्त सळसळत होते म्हणून तो रोज जवळच्या जंगलांत शिकारंगला जात असे. काही काही आपल्या मित्रांना एकत्र जमवून खेळ खेळत असे. पत्नीसोबत ठेवत असे आणि तीन प्यत मुळां मारा घेऊन सर्वांना हाकून टाकत असे

रुद्रवर्माच्या आकृष्य मानाचा एक मुलगा मुकुंदामाखला होता त्याचे नांव मित्रपरा

ना पाह न पाह का मुकुंद आपल्या मित्रांना जमवून बदाखोडीचे खेळ खेळत असतो. एकदा त्याला वाटले आपण सुद्धा जावे खेळायला पण वाणार कसा म्हणून त्याने सुक्ति केला. कपडे बदलत सर्वांचा बोळा नुकतून तो ह्याच किंदाखोडेंत निसटला. महानदाच्या आकर्ष्यंगला त्याला कधी पळवून नही तो आपल्याला असले असे वाणार म्हणत नाही

मुकुंदाने त्याला खेळांत घेतले. वाहिजे असल्या शकाचे आणि वाचा त्याला त्याला नही ते सवे खेळात आपले तेपण दाखवून आज्ञायेत इतका ह्मणत कोणहि नही तो नही नही नही त्याची कृपा. पण त्या सर्वांच्या मनांत एक संशय पडला तो आपल्या मैत्र्यापला असना तर आपणपर्यंत आपल्या मजरेत त्याला असत नाही हा कोणी तरी वाहेरचा— वाहेरचा ना असण्याचा मुळां संशय आहे. असं थोडे थोडे थोडे थोडे 'मु' चाही वाहेरचा असत नहीस

वाहेरचा असत नहीस दिले नाही पण त्याच्या संशय अधिक बरेला त्याने आपल्या नाक त्याच्यावर घेऊन

गेले तर तो वाहेरचा होना समान किंदाकडे वळला आणि पाडा भगवान पळला. हा वाणारने तो शत्रूकहील माणूसच आहे यावरचा सर्वांची भावने झाली

विजयमाला पळून वातांना पाहून मुकुंदाला राग आला. "पळून जातो आहे कपड" एकदा त्याला, सोडू कसा." असे म्हणून तो आपल्या घोड्यावर बसून त्याच्या पाठीमागे वांगला त्याचा घोडा, उभय जातीचा होता व तोही नगवत होत आमुळे त्याने आश्चर्याच घेतला त्याला गाठून ते पर्वत मित्रका किंदा शिपाई दाराज पाह वत होता त्याच्या

नासोसार जेव्हा मुकुंद खाला शकवागीने मारणार तोच किल्ल्यावरून किवाळी आली पक्षा सौचा आवाज होना ना ती अगहन म्हणाली माझ्या बाबाला मारू नका

मुकुंद चा हात पकटून त्याला आला जोड्याचा वेग कमी झाला त्याने वर पाहिले तर एक नव्या काकळपीने त्याच्या कडे पाहून असलेली न्याहा दमली 'मध्य' मुदर वेहेत्यावर भयानी छटा पसरली हाता ती साधून मित्रवत पद्धत्याच्या दमनाने शेत शिखर फाट दिसून नाहीस आला मुकुंदाने घोडा मिराबेळा व काही तरी

विचार करीत स्थित मगून आपल्या छात्राणी कडे निघाल्या त्या प्रतापी पण शक्यकीक युवकाच्या पहिलीची न्याहा वारवार आठ वण हात हाती त्यामुळे त्या युवकावरील त्याचा रस रक्त हलक झाला शक्यी पाळा तो हातु 'मित्रवत' वाट लागला

मित्रवत मुकुंदाच्या परक्रमावर व युद्ध वंशल्यावर मुक्क होना त्याने त्याच्या मरकनाचे कोवुक कले "त आपण शत्रु असल्या कारणाने मारण्यासाठी धावला पण सोच तर आपण पित असता तर किती वरे झाले असते" त्याच्या मनाने जाले,

तेव्हा पक्षुन तो आयुध चुकल्याला हात मागून के अण संभव पाठवले म्हणाले "काक, मला वाटते तर पाहिले तर मला युद्धात आपलीच युक्त आहे वित्त शरण आपण त्याच्या बळकडे बंड का शकून व पण वळून ये मयस मनने घेतले " ना हजे "

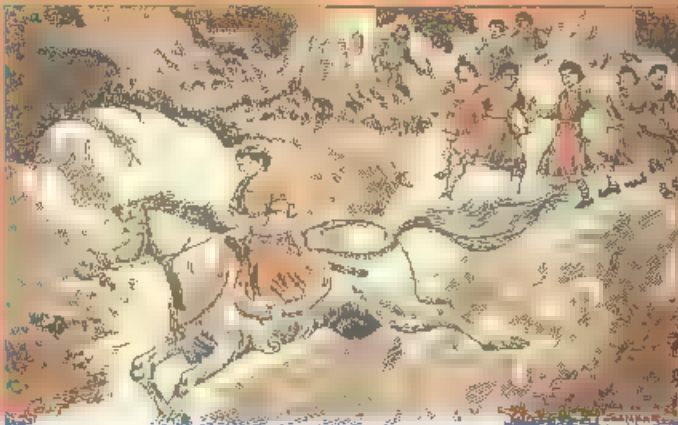
शोक आहे मग तुव न काम कर तर ते मुकाश्याचे वट, काढून निघून येऊ वर ती पुन प्रसंगेच त्याच्या अघीन हा तर शेत पण कधी कसापलाची अट तुला तर मात्र मला ते पणार नाही

मी कधी वरून जाली नाही" रक्षकमी म्हणाला

मित्रवतने आपल्या युक्त्याचा निरोप मज तडाला कळविला महात्तजाला जय रक्षक पाडल्याशिवाय ना पटल नाही

रक्षकना विद्राही आहे त्या अपरापाचे त्याला योग्य पायशिर निळाऊन पाहिले त्याने पराजय स्वीकार करून मला शरण आण पाहिले तेव्हा मी जाईन' महा नवाने उलट निरोप पाठविला

'महाराज क्षमा असावी' मनेच राजे सहेय ई पद मनेष्यन तयार होणार

नाहीत. माझ्या प्रसवाला यश आले नाही
त्याबद्दल तूच वाईट पाटते.

तो बाहेर पडताच मुकुंद त्याला भेटला.
अगदी फडकडून भेटला, वसे दोन मित्र
भेटावेत तसे. मुकुंद मित्रवर्माला बरा पुढे-
पर्यंत पोहोचविण्यासहि गेला.

“आपल्या दोघां राजांच्या मनात येव
असला तरी आपली मैत्री कायमच राहिली.
तुझ्यासारखा पराक्रमी योद्धा माझा मित्र
आहे शांतच सत्ता अभिमान वाटतो.” मित्र-
वर्मा म्हणाला. “मलाहि शा मैत्रीचा अभि-
मान आहे. मित्र असावा तर असाच आणि

बरोबरच आहे. सारख्या गुणवाल्यांची मैत्री
फार कोळ टिकते.” थोडा विचार करून
मुकुंद पुन्हा म्हणाला—“मित्रा, काही तरी
करून हे युद्ध थांबविलेच पाहिजे. मला
वाटते तू आपल्या राजाच्या वतीने आणि
मी आपल्या राजाच्या वतीने परस्परांची
दंष्ट्र-युद्ध खेळ आणि त्यात जो जिकेल
त्याचा पक्ष विजयी झाला असे समजू. आपण
दोघे मित्र असल्याकारणाने दुष्टबुद्धीने
काही आपण युद्ध करणार नाही. जसे
केल्याने युद्ध थांबले आणि पाणवानि युद्धां
होणार नाही. काय वाटते तुला ?”

“ठीक आहे. तसाहि प्रयत्न करून पाहू
या. हू तुझ्या राजाला सांग. मी नाझ्या
राजाला समजावतो.” असा निर्णय घेऊन
दोघे आपोआपल्या वाटेला लागले.

दोन्ही पक्षांतर्फे दंड युद्ध करायचे
ठरले. महानंदा राजाने दंड-युद्धाची. उत्तम
तयारी ठेवण्याचे काम घेतले. दंडाच्या
मार्गशी पुन्हा अदी उच्चारल्या गेल्या. महानंद
राजा रुद्रवर्माला म्हणाला—“बर शा दंडांत
आमचा प्रतिनिधि मुकुंद हारला तर माझी
वेढा उठवून परत जाऊ. धवदेंच नव्हे तर
तुला स्वतंत्र राजा म्हणून मान्य करू आणि

जर तुमचा प्रतिनिधि मित्रवर्मा हारला तर मात्र
तुला कित्या सोडून जावे लागेल. मित्रवर्माच
पूर्ण वरंयसा असल्या कारणाने रुद्रवर्माने
त्या अदीला होकार दिला.

रुद्रगिरीच्या किल्ल्याच्या अवलून एक
नदी वाहात होती. ह्या नदीच्या आणि
किल्ल्याच्या मधल्या मैदानात दंड-युद्धाची
जाया तयार करण्यांत आली. महाराज
महानंदाचे लोक नदीच्या किनाऱ्यावर जमून
बसले व रुद्रवर्माचे लोक किल्ल्याच्या तटावर
चढून बसले. संध्याळी सूर्यावयाला युद्धाला
आरंभ झाला. दुसरी सूर्य डोक्यावर येईपर्यंत

दोघांची बाजू सारलीच राहिली. त्यामुळे
कोणाची बरंझी होते शाची कल्पना कोणा-
लाच येईना. सर्वजण मात्र डोक्यांत तेल
शाळत पाहून बसले होते.

“मित्रा ! इन्हे फार वाढली, नाही !
थक आपण थोडी विश्रांति घेऊ.” मुकुंद
म्हणाला. “होय बरो. मी फार दगळी आहे.
शावास आहे हे बघी. तुझ्याशी दंड करणे
काही सोपे नाही.” मित्रवर्मा कौतुकाने
म्हणाला व दोघेहि एकमेकांच्या खांद्यावर
हात ठेवून विश्रांतीसाठी झाडाखाली बसले.
दोघांच्यासाठी जेवण आले. दोघे बसून गप्पा

मारीत जेवळे, नंतर थोडावेळ गवतावर आडवे झाले. उन्हे थोडी उतरल्यावर पुन्हा दोघे खुळाला उठले. लढतां लढतां मित्रवर्माची तलवार वृद्धन म्हाली पडली. किड्यावरील लोकांतून नैराश्याचे प्रसार आले आणि मदी-कडील लोकांतून आनंद गर्जना उसळल्या. परंतु मुकुंदाने आपली तलवार फेंकुन विली. म्हणाला—“युद्ध समानतेत व्हावे. निःशस्त्राच्यावर दाक्ष उगारणे अन्याय आहे.” असे सांगून तो कुस्तीला सिद्ध झाला.

मित्रवर्माने मुकुंदाच्या मोठ्या मनाचे कौतुक वाटले. संध्याकाळपर्यंत कुस्ती चालू

होती. कोथीहि हारण्याचे संकल्प दिसेना. दोन्ही बाजूचे लोक मोठ्या उत्सुकनेने कुस्ती पाहत होते. ते बघू शकत्या तारेवर चालत असल्यासारखे दिसत होते. कोठे होक वातो त्यांचे त्यांचाच समजत नव्हते. सूर्यास्ताची वेळ झाली. काता कुस्ती पुरे म्हणून सांगावे असे महानंदाच्या भर्ताव येऊ लागले. इतक्यांत मुकुंद परीत झालेला दिसला. तो साली पडला असून मित्रवर्मा त्याच्या छातीवर बसला होता. महानंद राजाच्या तोंडचे राणी पळाले. तो उठून शिविराकडे निघून गेला. किड्यांतील लोक आनंदाने मित्रवर्माला सांबावर घेऊन किड्यांत निघून गेले.

महानंदाने आपले वचन पूर्ण केले. त्याने तद्वर्माला स्वतंत्र राजा मानून आपला वेढा उठविला व आपल्या गावी निघून गेला.

मुकुंदाची आणि मित्रवर्माची दोस्ती दिवसेंदिवस वाढत होती. त्यांचे मित्रवर्माने आपल्या बहिणीचे मुकुंदाशी लग्न लावून दिले. म्हणजे दुपारत साखरच पडली.

इतकी गोष्ट सांगितल्यावर वेताळ धावला आणि राजाला म्हणाला—“दुर्दैवाने आपण हारलो असे का भासविले ? त्याला मित्रवर्माच्या बहिणीशी लग्न करावयाचे होते म्हणून !

चांदोबा

का आपण तिच्या भावाचा पराक्रम सावीत केला की ती आपल्यावर अधिक प्रेम करील म्हणून ? को मित्रवमोला खुश करण्यासाठी त्याने हार मानली ? काय कारण असेल ? गार्हाजि आपण पुढां जर तुं उचर जिल्ले गाहींस तर परिणाम तुका माहीतच आहे ;”

विक्रमाक म्हणाला—“ही सारी कांही खरी कारणे नव्हेंत. मित्रवमाले मन मुकुंदाच्या मना इतकेंच साफ होतें. त्यामुळे मुकुंद जिवला असता तरी दोघांची मैत्री कायमच राहिली असती आणि मित्रवमाच्या बहिणीजो लम होण्याची गोष्ट दैवानेंच सांगितल्याप्रमाणे होती. त्याचें मुख्य कारण म्हणजे त्यांच्या व्हडाच्या बटी. जर मुकुंद जिवला असता तर रुद्रवर्माला रान्यांतून बाहेर निघून जाण्याची पाळी येणार होती. ह्या दोघांचे द्वेष-युद्ध करण्याचें कारण म्हणजे युद्ध दळून शांतता

व्हावी, एवढेंच होतें. त्यांत रुद्रवर्माला रान्यांतून घालविण्याचा हेतू नव्हता. खरें म्हणजे राजा महानंद रुद्रवर्माच्या सामर्थ्या पुढें हात टेकून परत जाण्यास निघाला होता. मग रुद्रवर्मासारख्या पराक्रमी गणसत्ताची किंमत इतकी कमी करावी, हें मुकुंदाला आवडलें नाहीं. म्हणून त्याला स्वतंत्र करण्यांतच न्याय आहे असे समजून त्याने आपला पराजय मानला. नाहींतर अन्हां मित्रवमाची तलवार तुटली तेव्हांच त्याने विजय घोषणा केली असती. त्याला आपल्या विजयाचा विश्वास होता. पण त्याला ह्या वेळीं विजय नको होता. म्हणूनच त्याने आपला पराजय मानविला.”

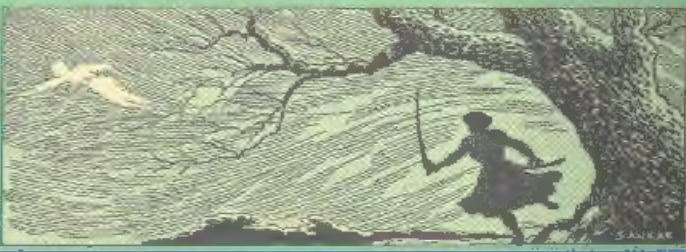
अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ सत्ताला घेऊन अदस्य झाला व माडाळा लटकू लागला. (कविपद)

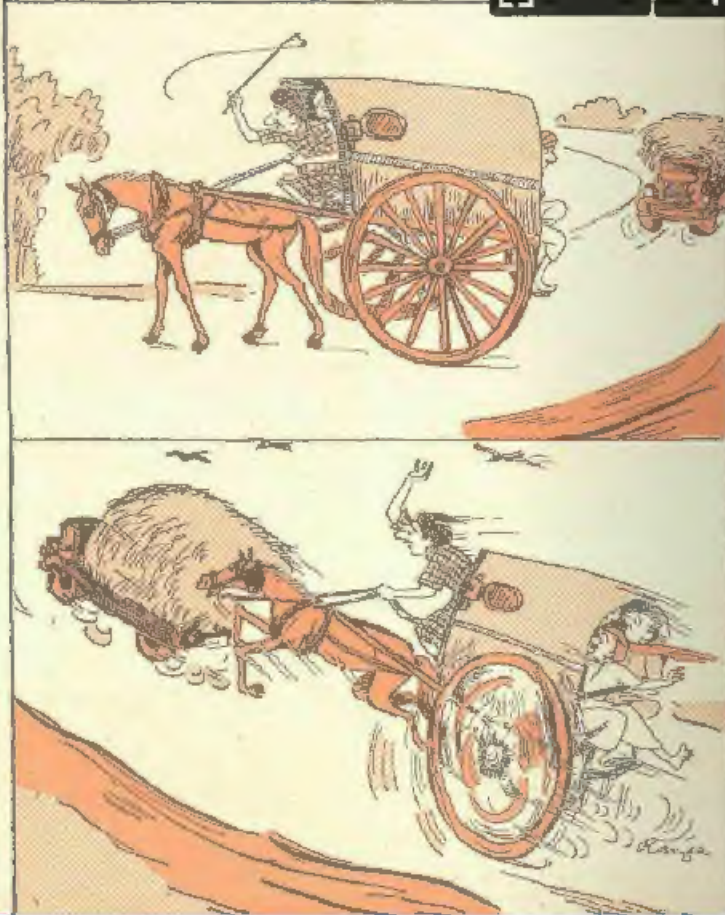
अजिंठ्याची लेणी

आपल्या देशातील चित्रकलेचे प्रतीक अजिंठ्याच्या लेण्यांत स्पष्ट दिसून येते.

विश्व पर्वताच्या प्रवेशद्वाराप्रमाणे असलेल्या एका २५० फूट उंचीच्या टेकडीत ह्या मनाच्या पहिल्या अंकांत बौद्धांनी आपल्या राहण्यासाठी तेथे गुहा खोदल्या. याचप्रमाणे नैनानीहि गुहा बनविल्या. ह्या गुहांत भूर्ती खोदल्या आणि भिंतीवर संपूर्ण बुद्ध शरीर कोरून काढले आहे. असे म्हणतात की ह्या गुहा खोदण्याचे काम न चित्रकारीचे काम सात, आठ शताब्दींपर्यंत सतकळ होतें. तेथे दिसण्यास येणारी चित्रकला व शिल्पकारी अखिल भारतांत दुसऱ्या कोठेहि पहावयास मिळत नाहीं. अजिंठ्याच्या लेण्यांत २५ विहार व ५ तैल्ये (बौद्ध मंदिरे) आहेत. येथील चित्रकारी व शिल्पकला पाहण्यासाठी सर्व जगाच्या कानाकोपऱ्यांतून लोक येत असतात.

पण आश्चर्य असे की ही शिल्पकारी व चित्रकारी बौद्धधर्माच्याभोवतून लयाला गेली इ. स. १८१९ मध्ये काहीं युरोपीयन तैमियांनी ह्याचा खोप काढला आणि ही अज्ञात कृति पुन्हा जगाच्या समोर आली.

किल्ला चाकण

[सौ. नयभी नारायण पाटणकर, पुणे:]

पुणे-नाशिक रोडवर पुण्यापासून १८ मैलांवर असलेले चाकण हे गांव सुमारे ३०० वर्षांपूर्वी एक महत्वाचे ठाणे होते. चाकण येथे धर्मपती शिवाजी महाराजांचा एक मुदकोद किल्ला होता. शाहिस्तेसान ज्यानेही पुण्यावर चाल करून येण्यास निवाळा रथावेळी चाकणचा किल्लेदार फिरंगोजी नरसाळा हा होता. शाहिस्ते-खानाने फिरंगोजीस विनशुर्त शरण येण्याकरिता निरोप पाठविला, पण विनशुर्त शरण जायला तो काय कचच्छा मुरुचा चेला होता ? शाहिस्तेखानाच्या मोठ्या फौजेपुढे व अजून तोफांपुढे किल्ला लढविणे काही सोपी गोष्ट नव्हती. तरी मुद्दा जिबास जीव देणाऱ्या मूठभर, मोलावी मनगटाच्या मानव्यांच्या जोरावर त्याने टक्कर देण्याचा निर्धार केला. अनेक दिवस खानाने किल्ल्याला वेढा दिला. परंतु फिरंगोजी शरण येण्याचे चिन्ह दिसेना. दोघटीं तटावर खानाच्या तोफा आग ओढू लागल्या. तटाला सिंढार पडले तरी मुद्दा फिरंगोजीने किल्ला लढविण्याची शय केली व लढतां लढतां शत्रुच्या अनेक सैनिकांना कंठनान घातले.

अखेर खानाने किल्ला जिंकला पण फिरंगोजीच्या पराक्रमाने मात्र तो विपुल गेला. शिवाजीच्या शूर, स्वामिभक्त सरदारांच्या पराक्रमाची जुणूक त्याला पहावयास मिळाली. धन्य ते मराठे आणि धन्य तो फिरंगोजी ! आजही त्या ठिकाणी किल्ल्याचे काही तर तेढांपासून तत्तेच उभे आहेत आणि तिथे जाणाऱ्या प्रत्येक माणसाला फिरंगोजीचा तो पराक्रम ओरडून सांगत आहेत.

आजही चाकणला व्यापारी लोकांची बर्दळ आहे. परंतु ती फिरंगोजीच्या स्मृतीला आदरांजली वाहण्याकरता नव्हे तर तेथील कांदे व बटाटे खरीदण्याकरता. चाकणचा भाटवल्याचा बाजार साऱ्या महाराष्ट्र भर प्रसिद्ध आहे.

असे हे एक पुण्याच्या परिसरांत असलेले ऐतिहासिक महत्वाचे ठिकाण आहे.